

Funded by
the European Union

Instituti i Psikologjisë

unicef
for every child

Modul o razvojnoj psihologiji

April 2022.

Modul o razvojnoj psihologiji

Institut za psihologiju
Prof. Asoc. Dr. Liridona Jemini – Gashi

April 2022.

Sadržaj

Uvod.....	5
Svrha modula	5
Teorijske perspektive ljudskog razvoja	10
Fizički, motorički i kognitivni razvoj u dojenačkom dobu	13
Psiho-socijalni razvoj u detinjstvu.....	18
Telesni, motorički i kognitivni razvoj u predškolskom uzrastu	21
Psiho-socijalni razvoj u predškolskom uzrastu	24
Telesni i kognitivni razvoj u srednjem i kasnom detinjstvu.....	27
Psiho-socijalni razvoj u srednjem i kasnom detinjstvu	29
Fizički, kognitivni i psiho-socijalni razvoj u adolescenciji.....	33
Obuka iz razvojne psihologije.....	39
Evaluacija obuke.....	42

Ovaj modul obuke je razvijen u okviru regionalnog projekta koji ima za cilj ublažavanje uticaja COVID-19 na živote dece i porodica na Zapadnom Balkanu i Turskoj, finansiran od strane Evropske unije, i sproveden od UNICEF-a na Zapadnom Balkanu i Turskoj, uključujući i Kosovo.

Materijali, sadržaj i stavovi izraženi u okviru ovog Modula obuke su oni angažovanih stručnjaka od strane partnera sprovođenja UNICEF-a na Kosovu, Instituta za psihologiju, i ne predstavljaju nužno stavove UNICEF-a ili EU-a. Publikacija nije uređena prema službenim standardima UNICEF-a za publiciranje i UNICEF ne preuzima na sebe nikakvu odgovornost za pravopisne greške.

Uvod

Razvojna psihologija proučava sve promene koje nastaju prirodno tokom života. Prepoznavanje fizičkih, motoričkih, kognitivnih i psiho-socijalnih promena dece i adolescenata od posebnog je značaja za rad pružalaca socijalnih usluga. Razumevanje ovih razvojnih aspekata je vredna osnova za procenu stvarnog stanja, ponašanja dece i adolescenata, a sve je više cilj izgradnje pravičnog i kvalitetnog pristupa za korisnike socijalnih usluga uopšteno. Predmetni modul će dati podatke o razvojnim aspektima dojenčadi, predškolskog uzrasta, srednjeg i kasnog detinjstva i adolescencije.

Svrha modula

Jedna od komponenti projekta je izrada modula za razvojnu psihologiju. Modul i materijali koji će biti razvijeni će se koristiti za desetbu obuku nacionalno odabranih treneri i drugih profesionalaca socijalnih usluga na Kosovu.

Svrha ovog modula je da pruži znanja o razvoju promena koje se prirodno dešavaju u ljudskom životu. Polaznici obuke će steći znanja iz oblasti razvojne psihologije, sa fokusom na razvojne aspekte dece i adolescenata, kako bi ih pripremili za spoznavanje, razumevanje i evaluaciju ponašanja i drugih razvojnih komponenti. Poznavanje fizičkog, kognitivnog, psiho-socijalnog razvoja dece i adolescenata je vredna osnova za mogućnosti podrške i intervencije. Nadalje, teme obrađene u predmetnom modulu, preko polaznika obuke, biće prenete i ostalim radnicima koji se nalaze na prvoj liniji fronta za zaštitu dece i adolescenata.

Detaljan opis svake sesije, uključujući očekivane rezultate i metodologiju, dat je u Tabeli 1, kao i u sadržaju ispod.

Modul 1: Razvojna psihologija

Prvi dan

Otvaranje sesije	Trajanje: 15 minuta	Metodologija
Ključna pitanja: <ul style="list-style-type: none">• Opšti kontekst modula obuke• Svrha modula obuke• Glavne teme obuhvaćene programom obuke• Prezentacija učesnika i njihovih očekivanja	Očekivani rezultati: <ul style="list-style-type: none">• Učesnicima će biti jasno obrazloženje programa obuke i njegova svrha;• Učesnici i treneri se slažu oko glavnih tema i pitanja koja će biti obuhvaćena programom obuke.	Prezentacija i diskusija
Perspektivat teorike mbi zhvillimin njerëzor	Trajanje: 45 minuta	Metodologija
Ključna pitanja: <ul style="list-style-type: none">• Frojdova teorija o psiho-seksualnom razvoju• Eriksonova teorija o psiho-socijalnom razvoju• Pijažeova teorija o kognitivnom razvoju• Bihevioralne teorije o razvoju• Baulbijeva teorija vezanosti• Bandurina teorija o socijalnom učenju• Socio-kulturna teorija Vigotskog	Očekivani rezultati: <ul style="list-style-type: none">• Shvatiti važnost razvoja dece iz društvene i kulturne perspektive;• Razumeti i analizirati proces razvoja iz relevantnih teorijskih perspektiva;• Analizirati i evaluirati teorijske pristupe koji podržavaju razvoj deteta.	Prezentacija Refleksija Diskusija
Fizički i kognitivni razvoj u detinjstvu	Trajanje: 45 minuta	Metodologija
Ključna pitanja: <ul style="list-style-type: none">• Fizički i motorički razvoj• Refleksi i motoričke sposobnosti \• Kulturni uticaji• Uloga mozga u fizičkom razvoju• Kognitivni razvoj• Osećaj i percepcija• Učenje• Memorija• jezik	Očekivani rezultati: <ul style="list-style-type: none">• Upoznati prirodne promene fizičkog razvoja, motoričkog razvoja i kognitivnog razvoja u dojenačkoj dobi;• Razumeti fizičke, motoričke i kognitivne karakteristike u detinjstvu;• Proceniti fizičke, motoričke i kognitivne karakteristike u kontekstu ponašanja i zaštite dojenčadi.	Prezentacije refleksija Grupna aktivnost Diskusije

Psiho-socijalni razvoj u detinjstvu	Trajanje: 45 minuta	Metodologija
Ključna pitanja: <ul style="list-style-type: none"> • Zdravlje deteta • Odnos bebe sa roditeljima/ starateljima • Prilog • Emocije • Razvijanje koncepta sebe 	Očekivani rezultati: <ul style="list-style-type: none"> • Upoznati osnovne pojmove o psiho-socijalnom razvoju dojenčadi; • Razumeti važna pitanja o zdravlju, emocijama, vezanosti, anksioznosti od stranaca, razvoju samopoimanja; • Analizirati i evaluirati karakteristike psiho-socijalnog razvoja, u kontekstu ponašanja i zaštite novorođenčadi. 	Prezentacije Refleksija Grupna aktivnost Video Diskusije
Telesni, kognitivni i jezički razvoj u predškolskom uzrastu	Trajanje: 45 minuta	Metodologija
Ključna pitanja: <ul style="list-style-type: none"> • Fizičke promene • Razvoj mozga • Motoričke veštine • zdravlje • Kognitivni razvoj • Memorija • jezik 	Očekivani rezultati: <ul style="list-style-type: none"> • Očekivani rezultati: • Upoznati prirodne promene fizičkog razvoja, motoričkog razvoja i kognitivnog razvoja dece predškolskog uzrasta; • Razumeti fizičke, motoričke i kognitivne karakteristike dece predškolskog uzrasta; • Proceniti fizičke, motoričke i kognitivne karakteristike u kontekstu ponašanja i zaštite dece predškolskog uzrasta. 	Prezentacije Refleksija Grupna aktivnost Diskusije
Psiho-socijalni razvoj u predškolskom uzrastu	Trajanje: 45 minuta	Metodologija
Ključna pitanja: <ul style="list-style-type: none"> • Porodični odnosi • Braća i sestre • Porodične prilike i društveni sloj • Prijatelji i pratioci igre • Samopoimanje i samopoštovanje • zloupotrebe • Stres kod male dece 	Očekivani rezultati: <ul style="list-style-type: none"> • Upoznavanje sa osnovnim konceptima psiho-socijalnog razvoja dece predškolskog uzrasta; • Razumeti razvoj samopoimanja dece predškolskog uzrasta; • Shvate važnost odnosa između porodice i deteta, kao i bitna pitanja vezana za ovaj odnos; • Shvatiti važnost vršnjačkih odnosa, kao i bitna pitanja vezana za ovaj odnos; • Razumeti igru i ulogu koju igra ima u razvojnom i terapijskom aspektu dece; • Razumeti stres i posledice koje stres može imati na decu predškolskog uzrasta; • Razumeti, analizirati i proceniti zlostavljanje dece. 	Prezentacije Refleksija Grupna aktivnost Video Diskusije

Drugi dan treninga		
Telesni i kognitivni razvoj u srednjem i kasnom detinjstvu	Trajanje: 45 minuta	Metodologija
Ključna pitanja: <ul style="list-style-type: none"> Fizički razvoj Razvoj mozga i nervnog sistema Kognitivni razvoj Memorija Inteligencija iz detinjstva 	Očekivani rezultati: <ul style="list-style-type: none"> Upoznati prirodne promene fizičkog razvoja, motoričkog razvoja i kognitivnog razvoja dece srednjeg detinjstva; Razumeti fizičke, motoričke i kognitivne karakteristike dece srednjeg detinjstva; Proceniti fizičke, motoričke i kognitivne karakteristike u kontekstu ponašanja i zaštite deteta u srednjem detinjstvu. 	Prezentacije Refleksija Grupna aktivnost Diskusije
Psiho-socijalni razvoj u srednjem i kasnom detinjstvu	Trajanje: 45 minuta	Metodologija
Ključna pitanja: <ul style="list-style-type: none"> Porodični odnosi Prijateljstvo Pritisak vršnjaka Seksualnost Stresori zloupotrebe Samopoimanje Socijalna spoznaja 	Očekivani rezultati: <ul style="list-style-type: none"> Upoznati osnovne koncepte psiho-socijalnog razvoja dece u periodu srednjeg detinjstva; Razumeti i vrednovati razvoj koncepta samopouzdanja, samopoštovanja i socijalne spoznaje dece u periodu srednjeg detinjstva; Razumeti i vrednovati razvoj moralnog rasuđivanja dece u periodu srednjeg detinjstva; Shvatiti važnost odnosa dece ove starosne grupe sa porodicom i vršnjacima, kao i bitna pitanja vezana za te odnose; 	Prezentacije Refleksija Grupna aktivnost Video Diskusije
Fizički i kognitivni razvoj u adolescenciji	Trajanje: 45 minuta	Metodologija
Ključna pitanja: <ul style="list-style-type: none"> Fizički razvoj Kognitivni razvoj Moralni razvoj i prosuđivanje 	Očekivani rezultati: <ul style="list-style-type: none"> Upoznati prirodne promene fizičkog razvoja, motoričkog razvoja i kognitivnog razvoja adolescenata; Razumeti fizičke, motoričke i kognitivne karakteristike adolescenata; Proceniti fizičke, motoričke i kognitivne karakteristike u kontekstu ponašanja i zaštite adolescenata. 	Prezentacije Refleksija Grupna aktivnost Diskusije

Psiho-socijalni razvoj u adolescenciji	Trajanje: 45 minuta	Metodologija
<p>Ključna pitanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pretraga identiteta • Seksualnost • Identitet i seksualna orijentacija • Problemi sa zdravljem • DEPRESIJA • Zloupotreba supstanci • Maloletničke delinkvencije 	<p>Očekivani rezultati:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Upoznavanje sa osnovnim konceptima psiho-socijalnog razvoja u adolescenciji; • Razumeti i proceniti pitanja o formiranju identiteta adolescenata; • Shvatiti važnost odnosa adolescenata sa porodicom i vršnjacima, kao i bitna pitanja vezana za ove odnose; • Razumeti i proceniti rizična ponašanja u koja se adolescenti mogu uključiti; • Razumeti i proceniti situacije kao što su depresija i samoubistvo u adolescenciji. 	<p>Prezentacije Refleksija Grupna aktivnost Video Diskusije</p>

Teorijske perspektive ljudskog razvoja

Razvojna psihologija je naučna studija o starosnim promenama tokom ljudskog života. Disciplina naučnog istraživanja, razvojna psihologija, prepoznaje ljude svih društava i kultura kao bića koja su "u procesu" ili neprestano rastu i menjaju se. Ova disciplina identifikuje biološke, psihološke i socijalne aspekte koji u interakciji utiču na rastući proces ljudske dugovečnosti.

Zašto se deca ponašaju na određeni način? Da li je njihovo ponašanje povezano sa godinama, porodičnim odnosima ili individualnim temperamentima? Razvojni psiholozi nastoje da odgovore na takva pitanja, kao i da shvate, objasne i predvide ponašanja koja se dešavaju tokom života. Da bi se razumeo ljudski razvoj, pojavio se niz različitih teorija razvoja deteta koje objašnjavaju različite aspekte ljudskog razvoja. Teorije razvoja deteta fokusiraju se na objašnjenje kako se deca menjaju i rastu tokom detinjstva. Takve teorije se fokusiraju na različite aspekte razvoja, uključujući socijalni, emocionalni i kognitivni razvoj.

Frojdova teorija o psiho-seksualnom razvoju

Psihoanalitička teorija započela je radom Sigmunda Frojda. Kroz svoj klinički rad s pacijentima koji pate od mentalnih bolesti, Frojd je došao do uverenja da iskustva iz detinjstva i nesvesne želje utiču na ponašanje. Frojd je predložio jednu od najpoznatijih teorija razvoja deteta. Prema Frojdovoj psiho-seksualnoj teoriji, razvoj deteta se odvija u nizu faza fokusiranih na različita područja telesnog zadovoljstva: oralnu, analnu, faličnu, latentnu i genitalnu fazu. U svakoj fazi dete se susreće sa konfliktima koji igraju važnu ulogu u razvoju. Prema Frojdu, sukobi koji se javljaju tokom svake od ovih faza mogu imati doživotni uticaj na ličnost i ponašanje.

Njegova teorija je sugerisala da je energija požude koncentrisana u različitim erogenim zonama u određenim fazama. Neuspešno napredovanje kroz fazu može rezultirati fiksacijom na toj tački razvoja, za koju je Frojd verovao da može imati uticaja na ponašanje odraslih.

Dakle, šta se dešava kada deca završe svaku fazu? A šta može rezultirati ako dete loše hoda u određenoj fazi razvoja? Uspešan završetak svake faze vodi razvoju zdrave odrasle ličnosti. Neuspeh u rešavanju sukoba u određenoj fazi može rezultirati fiksacijama koje naknadno mogu uticati na ponašanje odraslih. Dok neke druge teorije razvoja deteta sugerišu da se ličnost nastavlja menjati i rasti tokom života, Frojd je verovao da su rana iskustva odigrala najveću ulogu u oblikovanju razvoja, uglavnom prvih 5 godina života.

Eriksonova teorija o psiho-socijalnom razvoju

Psihoanalitička teorija bila je izuzetno uticajna sila tokom prve polovine dvadesetog veka. Oni inspirisani i pod uticajem Frojda nastavili su da proširuju Frojdove ideje i razvijaju svoje teorije. Od ovih neo-Frojdijanaca, ideje Erika Eriksona postale su možda najpopularnije. Eriksonova osmostepena teorija psiho-socijalnog razvoja opisuje rast i promenu tokom života, fokusirajući se na društvenu interakciju i sukobe koji nastaju tokom različitih faza razvoja.

Iako je Eriksonova teorija psiho-socijalnog razvoja delila neke sličnosti sa Frojdovom, ona se na mnogo načina dramatično razlikuje. Umesto da se fokusira na seksualni interes kao

pokretačku snagu u nastajanju, Erikson je verovao da društvena interakcija i iskustvo igranju presudnu ulogu. Njegova osmostepena teorija ljudskog razvoja opisala je ovaj proces od detinjstva do smrti: Faza 1: Verovanje protiv neverovanja, Faza 2: Autonomija protiv srama i sumnje, Faza 3: Inicijativa protiv krivice, Faza 4: Industrija protiv inferiornosti, Faza 5: Identitet naspram konfuzije, Faza 6: intimnost naspram izolacije, Faza 7: generacija naspram stagnacije i Faza 8: integritet protiv očaja. Tokom svake faze, ljudi se suočavaju sa razvojnim konfliktom koji utiče na kasnije funkcionisanje i dalji rast.

Za razliku od mnogih drugih razvojnih teorija, psiho-socijalna teorija Erika Eriksona fokusira se na razvoj kroz život. U svakoj fazi, deca i odrasli se suočavaju s razvojnom krizom koja predstavlja veliku prekretnicu. Uspešno upravljanje izazovima svake faze dovodi do pojave doživotne psihološke vrline.

Pijažeova teorija o kognitivnom razvoju

Kognitivna teorija govori o razvoju čovekovih misaonih procesa. On takođe razmatra kako ovi misaoni procesi utiču na način na koji razumemo svet i komuniciramo sa njim. Teoretičar Žan Pijaže predložio je jednu od najuticajnijih teorija kognitivnog razvoja. Pijaže je predložio ideju koja se sada čini jasnom, ali je pomogla da revolucionise način na koji razmišljamo o razvoju deteta: deca misle drugačije od odraslih.

Njegova kognitivna teorija nastoji da opiše i objasni razvoj misaonih procesa i mentalnih stanja. On takođe razmatra kako ovi misaoni procesi utiču na način na koji razumemo svet i komuniciramo sa njim. Pijaže je zatim predložio teoriju kognitivnog razvoja kako bi izračunao korake i redosled intelektualnog razvoja dece.

Senzo-motorna faza: Vremenski period od rođenja do dve godine u kojem je bebino poznavanje sveta ograničeno na njegove/njene senzorne percepcije i motoričke aktivnosti. Ponašanje je ograničeno na jednostavne motoričke reakcije koje pokreću senzorni podražaji.

Operativna faza: Period između 2. i 6. godine tokom kojeg dete uči da se služi jezikom. Tokom ove faze, deca još ne razumeju konkretnu logiku, ne mogu mentalno manipulirati informacijama i nisu u stanju da zauzmu perspektivu drugih ljudi.

Konkretna operativna faza: Period između 7. i 11. godine tokom kojeg deca bolje razumeju mentalnu hirurgiju. Deca počinju logično razmišljati o konkretnim događajima, ali imaju poteškoća u razumevanju apstraktnih ili hipotetičkih koncepata.

Formalna funkcionalna faza: Period od 12. godine do odrasle dobi kada ljudi razvijaju sposobnost razmišljanja o apstraktnim konceptima. Veštine kao što su logičko razmišljanje, deduktivno zaključivanje i sistematsko planiranje takođe se javljaju tokom ove faze.

Bihevioralne teorije o razvoju

Tokom prve polovine dvadesetog veka, nova škola mišljenja poznata kao bihevizizam je nastala da bi postala dominantna sila u psihologiji. Bihevizisti su verovali da se psihologija mora fokusirati samo na vidljiva i merljiva ponašanja kako bi postala naučnija disciplina. Iz bihevizističke perspektive, svo ljudsko ponašanje može se opisati u terminima uticaja okoline. Neki bihevizisti, kao što su John B. Votson i BF Skinner, insistirali su da se učenje odvija jednostavno kroz procese druženja i potkrepljenja.

Razvojne teorije razvoja deteta fokusiraju se na to kako interakcija okoline utiče na ponašanje i zasnovane su na teorijama teoretičara kao što su John B. Votson, Ivan Pavlov i BF Skinner. Ove teorije se bave samo vidljivim ponašanjem. Razvoj se posmatra kao reakcija na nagrade, kazne, podsticaje i pojačanja. Ova teorija se značajno razlikuje od drugih teorija razvoja deteta jer ne uzima u obzir unutrašnje misli ili osećaje. Umesto toga, fokusira se jednostavno na to kako iskustvo oblikuje ono što jesmo.

Dve važne vrste učenja koje su proizašle iz ovog pristupa razvoju su klasično uslovljavanje i operantno uslovljavanje. Klasično uslovljavanje uključuje učenje uparivanja prirodnog stimulusa sa prethodno neutralnim stimulusom. Operantno uslovljavanje koristi pojačanje i kaznu za modifikaciju ponašanja.

Boulbijeva teorija vezanosti

Postoji mnogo istraživanja o društvenom razvoju dece. Džon Boulbi je predložio jednu od najranijih teorija društvenog razvoja. Boulbi je verovao da rani odnosi sa starateljima igraju važnu ulogu u razvoju deteta i da nastavljaju da utiču na društvene odnose tokom života. Boulbijeva teorija vezanosti sugerisala je da se deca rađaju s urođenom potrebom za povezivanjem. Takve veze pomažu u preživljavanju osiguravajući da dete dobije brigu i zaštitu. I ne samo to, ove veze karakterišu jasni obrasci ponašanja i motivacije.

Drugim rečima, i deca i staratelji se bave ponašanjem osmišljenim da osiguraju bliskost. Deca pokušavaju ostati bliska i povezana sa svojim starateljima, koji zauzvrat pružaju sigurno utočište i sigurnu bazu za istraživanje.

Istraživači su takođe proširili Boulbijev originalni rad i sugerisali da postoji niz različitih stilova povezivanja. Deca koja primaju stalnu podršku i brigu imaju veću verovatnoću da razviju siguran stil povezivanja, dok oni koji primaju manje pouzdanu brigu mogu razviti ambivalentan, izbegavajući ili neorganizovan stil.

Bandurina teorija o socijalnom učenju

Teorija socijalnog učenja zasniva se na radu psihologa Alberta Bandure. Bandura je verovao da proces uslovljavanja i pojačanja ne može adekvatno objasniti svo ljudsko učenje. Prema teoriji socijalnog učenja, ponašanja se takođe mogu naučiti posmatranjem i modeliranjem.

Posmatrajući postupke drugih, uključujući roditelje i vršnjake, deca razvijaju nove veštine i dobijaju nove informacije. Bandurina teorija razvoja deteta sugerise da promatranje igra ključnu ulogu u učenju, ali ovo zapažanje ne mora nužno imati oblik gledanja direktnog obrasca.

Umesto toga, ljudi takođe mogu naučiti slušajući verbalne upute o tome kako se ponašati, kao i posmatrajući stvarne ili izmišljene likove koji pokazuju ponašanje u knjigama ili filmovima.

Socio-kulturna teorija Vigotskog

Drugi psiholog po imenu Lev Vigotski predložio je suštinsku teoriju učenja koja je nastavila da postaje veoma uticajna, posebno u oblasti obrazovanja. Poput Pijažea, Vigotski je verovao da deca uče aktivno i kroz praktična iskustva. Njegova socio-kulturna teorija takođe je sugerisala da su roditelji, staratelji, vršnjaci i kultura uopšteno odgovorni za razvoj funkcija višeg reda. Prema Vigotskom, učenje je prirodan društveni proces. Kroz interakciju s drugima, učenje je integrisano u razumevanje sveta pojedinca.

Fizički, motorički i kognitivni razvoj u dojenačkom dobu

Fizički i motorički razvoj

FBebe (od rođenja do 1. godine) i mališani (od 1. do 2. godine) brzo rastu; telesne promene su brze i duboke. Telesni razvoj se odnosi na biološke promene koje deca prolaze s godinama. Važni aspekti koji određuju tok fizičkog razvoja u ranom detinjstvu i detinjstvu uključuju fizičke i moždane promene; razvoj refleksa, motoričkih sposobnosti, senzacija, percepcija i veština učenja; i zdravstveni problemi. Prve četiri sedmice života nazivaju se neonatalnim periodima.

Fizički rast je naročito brz tokom prve 2 godine. Bebina porođajna težina se obično udvostruči za 6 meseci i utrostruči na prvi rođendan bebe. Veličina bebine glave smanjuje se proporcionalno od 1/3 cijelog tela pri rođenju, na 1/4 u 2. godini, na 1/8 u odraslom dobu.

Fetalni i neonatalni razvoj mozga je takođe brz. Najpre se razvijaju donja ili subkortikalna područja mozga (odgovorna za osnovne životne funkcije, kao što je disanje), a zatim gornja ili kortikalna područja (odgovorna za razmišljanje i planiranje). Većina promena u mozgu događa se pre rođenja i neposredno nakon rođenja. Pri rođenju, mozak novorođenčeta teži samo 25 posto mozga odrasle osobe. Do kraja druge godine, mozak teži oko 80 posto; do puberteta teži skoro 100 posto mozga odrasle osobe.

Refleksi i motoričke sposobnosti

Budući da novorođenčad ne mogu da funkcionišu sama sama, novorođenčad imaju specifične sposobnosti integrisane ili unapred povezane u svrhu preživljavanja i adaptacije. Refleksi su automatski stimulativni odgovori koji omogućavaju bebama da reaguju na okolinu pre nego što se lekcija dogodi. Na primer, bebe automatski sisaju kada im daju dojk, okreću glavu kada roditelj govori, hvataju prst koji je pritisnut u ruci i drhte kada su izložene glasnim zvukovima. Neki refleksi, kao što je pulsiranje, su povremeni. Drugi, kao što su napadi, nestaju nakon nekoliko meseci i na kraju postaju voljni odgovori.

Motoričke veštine ili veštine ponašanja se razvijaju u odnosu na fizički rast. Drugim rečima, bebe treba da nauče da se uključe u motoričke aktivnosti u kontekstu njihovog tela koje se menja. Sa otprilike mesec dana, bebe mogu podići bradu dok leže na stomaku. U narednih mesec dana, bebe mogu podići dojk iz istog položaja. U četvrtom mesecu, bebe mogu da čuju zvukove, kao i da sede uz podršku. U petom mesecu bebe mogu da se prevrću, a u osmom mesecu mogu da sede bez pomoći. Sa otprilike 10 meseci, mala deca mogu stajati držeći potporni predmet. Sa otprilike 14 meseci mala deca mogu stajati sama, a možda čak i hodati. Naravno, ovi uzrasti za svaki istorijski trenutak motoričkih sposobnosti su prosečni;

Motorički razvoj prati cefalokaudalne (centar i gornji deo tela) i proksimodistalne (ekstremiteti i donji deo tela) obrasce, tako da se motoričke veštine usavršavaju prvo od strane centra i gornjeg dela tela, a kasnije od strane ekstremiteta i donjeg dela tela. Na primer, gutanje je poboljšano prije hodanja, a pokreti ruku su rafinirani pre pokreta ruku.

Od rođenja, bebe vole da istražuju svoj svet. Dok svako dete ima svoj raspored za razvoj i savladavanje novih veština, bebe često žele da pomere usta, oči i telo prema ljudima i predmetima koji ih teše ili zanimaju. Nastavljaju s vežbanjem veština koje im omogućavaju da se

približe željenim objektima. Stalno posmatranje i česti razgovori sa njihovim porodicama mogu vam pomoći da naučite šta su bebe i mala deca u stanju da rade, šta uče da rade i u kojim oblastima mogu koristiti vašu podršku.

Kulturni uticaji

Budući da kultura oblikuje mnoge delove razvoja bebe i malog deteta, morate razumeti praksu, uverenja i vrednosti porodica koje podržavate. Bez ovog razumevanja, teško je protumačiti bebino ponašanje i razvoj. Na primer, možda verujete da je važno pomoći svojim mališanima da nauče da postanu nezavisni i počnu se hraniti koristeći odlične motoričke veštine. Međutim, porodica možda ne vidi nezavisnost kao važnu jer veruju da je vrednije da zavise jedni o drugima.

Uloga mozga u fizičkom razvoju

Lako možete promatrati bebe kako se kreću svojim telom i poboljšavaju svoje fizičke sposobnosti. Zahvaljujući napretku u istraživanju i tehnologiji, sada takođe možemo videti kako se mozak menja i raste kako se mala deca razvijaju. Pri rođenju, mozak je 25 posto veličine odrasle osobe, a do pete godine dostiže 90 posto veličine odrasle osobe. Interakcije i rana životna iskustva dojenčadi i male dece pomažu im da shvate svet i uspostave veze između različitih delova mozga. Ova iskustva i veze podrške pomažu u jačanju koordinacije i jačih mišića. Istraživanja pokazuju da dok bebe ponavljaju i vežbaju različite pokrete, poput okretanja glave ili hvatanja predmeta, oni grade i održavaju veze između moždanih ćelija. U osnovi, mozak je zauzet značenjem iskustva.

Važno je da bebe i mala deca imaju vremena za ova nova iskustva i istražuju svet oko sebe s vama, odraslim starateljem od poverenja i brigom. Ponovljeno iskustvo zajedničkog sigurnog istraživanja pomaže novorođenčadi i maloj deci da nauče da vam mogu verovati, a istovremeno osiguravaju da se njihov mozak fokusira na učenje, razvoj i uspostavljanje veza. Ako dojenčad i mala deca nemaju obrazovane i odgovorne odrasle osobe koje će im pomoći da budu sigurni, njihov će se mozak instinktivno fokusirati na preživljavanje i imati manje mogućnosti da uspostave i ojačaju veze za razvoj daljnjih veština, uključujući fizički rast.

Kognitivni razvoj

Veliki deo moderne teorije kognitivnog razvoja proizlazi iz rada švicarskog psihologa Žana Pijažea. Tokom 1920-ih, Pijaže je primetio da se veštine rasuđivanja i razumevanja dece razlikuju u zavisnosti od njihovog uzrasta. Pijaže je predložio da sva deca napreduju kroz niz kognitivnih faza razvoja, baš kao što napreduju kroz niz fizičkih faza razvoja. Prema Pijažeu, stepen do kojeg deca prolaze kroz ove kognitivne faze može se promeniti, ali dečaci i devojčice na kraju prolaze kroz sve faze, istim redosledom.

Pijaže senzorno-motorna faza

Tokom Pijaže senzorno-motorne faze (od rođenja do 2 godine), odojčad i mala deca uče tako što rade: vid, sluh, dodir, hvatanje i sisanje. Čini se da proces učenja počinje koordinacijom pokreta tela s dolaznim senzornim podacima. Kako bebe imaju tendenciju da komuniciraju sa okolinom, bebe uče da određene radnje dovode do specifičnih posledica. Ova iskustva su početak shvatanja uzročno-posledičnih veza odojčadi.

Pijaže je podelio senzo-motorni stupanj u šest podstanica. U fazi 1 (od rođenja do 1. meseca), odojčad koriste isključivo svoje reflekse i njihove kognitivne sposobnosti su ograničene. U fazi 2 (od 1. do 4. meseca), dojenčad se uključuje u ponašanja koja slučajno proizvode

specifične efekte. Bebe zatim ponavljaju ponašanje kako bi dobile isti efekat. Primer je podučavanje bebe da sisa cuclu nakon niza pokušaja i grešaka da koristi novu mogućnost. U fazi 3 (od 4. do 8. meseca), bebe počinju istraživati uticaj svog ponašanja na okolinu. U fazi 4 (od 8. do 12. meseci), novorođenčad namerno izvode ponašanja usmerena ka cilju. Stabilnost objekta, ili saznanje da objekti izvan vidokruga i dalje postoje, može početi da se pojavljuje oko 9 meseci dok bebe traže predmete koji su skriveni od pogleda. U fazi 5 (od 12. do 18. meseca), mala deca istražuju uzročno-posledične veze namerno manipulirajući uzrocima kako bi proizvela nove posledice. Na primer, malo dete može pokušati nasmejati svoje roditelje rukovanjem s njima. U fazi 6 (od 18. do 24. meseca), bebe počinju pokazivati reprezentativno (simboličko) razmišljanje, pokazujući da su počeli da asimiliraju simbole kao objekte, kao što su ljudi, mesta i stvari. Dete u ovoj fazi, na primer, koristi reči za označavanje određenih stvari, kao što su mleko, pas, tata ili mama.

Pijaže model uvodi neke druge važne koncepte. Pijaže je urođene procese bebinog razmišljanja nazvao obrascima. U senzorno-motornom periodu ovi mentalni procesi koordiniraju senzorne, perceptivne i motoričke informacije tako da novorođenčad na kraju razviju mentalne predstave. Drugim rečima, refleksi daju osnovu za sheme, koje zauzvrat pružaju osnovu za reprezentativno razmišljanje. Na primer, dete više puta dodiruje i vidi svoju buku i tako uči da prepozna buku formirajući unutrašnju sliku o sebi.

Prema Pijažeu, kognitivni razvoj se odvija kroz dva procesa: adaptaciju i ravnotežu. Adaptacija uključuje promenu ponašanja dece u skladu sa zahtevima situacije i sastoji se od dva pod-procesa: asimilacije i akomodacije.

Asimilacija je primena prethodnih koncepata na nove koncepte, kao što je dete koje se odnosi na kita kao na ribu. Akomodacija je promena ranijih koncepata u odnosu na nove informacije, kao npr. dete koje otkrije da neka stvorenja koja žive u okeanu nisu ribe i onda ispravno naziva kita sisarom.

Ravnoteža je Pijažeov izraz za osnovni proces koji leži u osnovi ljudske sposobnosti prilagođavanja – to je potraga za ravnotežom između sebe i sveta. Ravnoteža uključuje usklađivanje adaptivnog funkcioniranja dece sa zahtevima situacije, npr. kada dete shvati da je član porodice, a ne centar sveta. Ravnoteža, koja pomaže u otklanjanju nedoslednosti između stvarnosti i ličnih perspektiva, drži decu da se kreću putem razvoja, omogućavajući im da donose sve efikasnija prilagođavanja i odluke.

Osećaj i percepcija

Bebe sa tipičnim razvojem sposobne su da osele ili imaju sposobnost da odgovore na senzorne informacije u spoljnom svetu. Ove bebe se rađaju sa funkcionalnim senzornim organima, specijalizovanim telesnim strukturama koje sadrže senzorne receptore, koji primaju nadražaje iz okoline. Senzorni receptori pretvaraju energiju okoline u signale nervnog sistema koje mozak može razumeti i protumačiti. Na primer, senzorni receptori mogu pretvoriti svetlosne talase u vizualne slike. Ljudska čula uključuju vid, sluh, miris, dodir i ukus.

Novorođenčad je vrlo kratkovidna, ali se oštrina vida ili sposobnost brzo razvija. Iako vid dojenčadi nije tako dobar kao vid odraslih, dojenčad može vizualno reagovati na okolinu od rođenja. Bebe posebno privlače objekti kontrasta svetlo-tamno, kao što je ljudsko lice. Percepcija dubine takođe dolazi u roku od nekoliko meseci. Novorođenčad takođe može da reaguje na ukuse, mirise i zvukove, posebno na zvuk ljudskog glasa. U stvari, novorođenčad može gotovo trenutno razlikovati primarnog negovatelja od drugih na osnovu vida, zvuka i mirisa. Senzorne sposobnosti beba značajno se poboljšavaju tokom prve godine.

Percepcija je psihološki proces kojim ljudski mozak obrađuje senzorne podatke prikupljene od strane osećajnih organa. Vizuelno, bebe su svesne dubine (odnos između prednjeg plana i pozadine) i konzistentnosti veličine i oblika (veličine i doslednog oblika objekata). Ova poslednja veština je neophodna da bebe uče o događajima i predmetima.

Učenje

Učenje je proces koji rezultira relativno trajnom promenom ponašanja zasnovanom na iskustvu. Bebe uče na različite načine. U klasičnom (pavlovskom) uslovljavanju, učenje se događa asocijacijom kada je stimulus koji izaziva određeni odgovor povezan s drugim stimulusom koji u početku nije pokrenuo taj odgovor. Kada se oba stimulansa povežu s mozgom subjekta, novi stimulans tada izaziva isti odgovor kao originalni. Na primer, u eksperimentima psihologa Džona B. Votsona sa 11-godišnjim "Malim Albertom" 1920-ih, Votson je klasično uslovljavao Alberta da se uplaši malog belog miša prateći mišji pogled velikim i strašnim. Nekada neutralni beli miš je tada postao sjajan podsticaj kroz prateće učenje.

U operativnom (skinerovskom) uslovljavanju, učenje se događa primenom nagrada i/ili kazni. Pojačanja povećavaju ponašanje, dok kazne smanjuju ponašanje. Pozitivna pojačanja su ugodni stimulansi koji se dodaju da bi se poboljšalo ponašanje; negativna pojačanja su neugodni podražaji koji se uklanjaju kako bi se poboljšalo ponašanje. Budući da pojačanje uvek povećava ponašanje, negativno potkrepljenje nije isto što i kazna. Na primer, roditelj koji udari dete da bi se loše ponašao koristi kaznu, dok roditelj koji detetu uskraćuje privilegije kako bi ga naterao da uči više koristi negativno potkrepljenje. Formiranje je postupna primena operantnog uslovljavanja. Na primer, beba koja nauči da osmeh izaziva pozitivnu pažnju roditelja, više će se smešiti roditeljima.

U obzervacijskom učenju učenje se postiže posmatranjem i oponašanjem drugih, kao u slučaju bebe koja uči da aplaudira gledajući i oponašajući starijeg brata ili sestru. Ovaj oblik učenja je verovatno najbrži i najprirodniji način na koji bebe i mala deca stiču nove veštine.

Kada se rode zdrave bebe, njihovi unutrašnji sistemi, kao što su disanje i hrana, razvijaju se i funkcionišu. Sve bebe će zahtevati odgovornu brigu odraslih koji vole, pravilnu ishranu i odgovarajuće stimulativno okruženje koje će podržati najbolji mogući fizički razvoj. Fizički razvoj dojenčadi i male dece odvija se brzo i bitno je razumeti fizički razvoj tokom različitih faza.

Memorija

U središtu ranog kognitivnog razvoja je razvoj pamćenja. Memorija je sposobnost kodiranja, čuvanja i pamćenja informacija tokom vremena. Istraživači uopšteno govore o rezervama senzorne memorije (manje od 1 sekunde), kratkoročnim (manje od 30 sekundi) i dugoročnim (neograničeno). Deca se ne mogu prilagoditi ili naučiti ako nisu u stanju kodirati objekte, ljude i mesta i na kraju ih se prisetiti iz dugoročnog pamćenja.

Međutim, istraživačima nije jasno koja je tačna priroda infantilnog pamćenja. Nejasne činjenice o infantilnom pamćenju uključuju koliko dugo takva sećanja traju, kao i koliko lako se sećanja izvlače iz dugoročnih depozita. Dokazi sugerišu da bebe počinju da formiraju dugoročna sećanja tokom prvih 6 meseci. Bebe mogu prepoznati i zapamtiti ključne detalje, kao i poznato okruženje. Iskustva ranog pamćenja pomažu dojenčadi i maloj deci da shvate osnovne koncepte i kategorije, a sve su to ključne za potpunije razumevanje sveta oko sebe.

Jezik

Jezičke veštine počinju da se pojavljuju tokom prve 2 godine. Psiho-lingvisti, specijalisti za proučavanje jezika, ističu da je jezik povećanje sposobnosti dece da koriste simbole. Telesni razvoj određuje vreme razvoja jezika. Razvojem mozga predškolci stiču sposobnost reprezentativnog mišljenja, što postavlja temelj za jezik. Na taj način kognitivni razvoj određuje i vreme razvoja jezika. Obzervacijsko učenje (imitacija) i operantno uslovljavanje (pojačavanje) igraju važnu ulogu u ranom usvajanju jezika. Deca se ohrabruju da govore smisleno

i razumno oponašanjem jezika svojih staratelja; s druge strane, staratelji se ohrabruju da razumno i razumno reaguju na decu.

Psiho-lingviste posebno zanimaju tri elementa jezika: sadržaj (šta se misli), oblik (ono što se zapravo kaže) i upotreba (kao i kome se kaže). Psiho-lingvisti tvrde da svi pripadnici ljudske rase koriste ova tri elementa u nekoj kombinaciji kako bi međusobno komunicirali. Usvajanje jezika se takođe dešava u društvenom i kulturnom kontekstu. Agenti druženja – članovi porodice, vršnjaci, nastavnici i mediji – uče decu kako da razmišljaju i deluju na društveno prihvatljiv način. Deca uče o svetu i društvu dok uče koristiti jezik.

Bebe i mala deca razumeju jezik prije nego što ga zaista progovore; deca imaju receptivan jezik, ili osećaj za izgovorenu i pisanu reč, prije nego što steknu produktivan jezik, ili sposobnost korišćenja izgovorene ili pisane reči. Pre nego što izgovore prve reči, bebe mrmljaju. Odnosno, bebe prave besmislene zvukove dok uče da kontrolišu svoje vokalizacije. Do kraja prve godine, većina beba izgovara pojedinačne reči. Ubrzo bebe počinju koristiti pojedinačne reči koje prenose potpune ideje. "Mama" (što znači "Mama, dođi ovamo!") i "Mleko!" (što znači "Daj mi malo mleka!"). Kada počnu da kombinuju reči u rečenice, deca prvo koriste telegrafski govor, kojim koriste smislene reči, poput, „Želi mleko!“

Psiho-socijalni razvoj u detinjstvu

U ranom detinjstvu i detinjstvu deca se lako povezuju sa drugima. Mladi ljudi obično uspostavljaju svoj početni primarni odnos sa roditeljima i drugim članovima porodice. Budući da bebe u potpunosti zavise od staratelja u pogledu hrane, odeće, topline i obrazovanja, Erik Erikson je utvrdio da je primarni zadatak dece tokom ove prve psiho-socijalne faze života da nauče da veruju svojim starateljima. Kako grade odnose i razvijaju organizirani osećaj sebe, rane godine dece postavljaju pozornicu za neposredni i kasniji psiho-socijalni razvoj, uključujući iskazivanje prosocijalnog ponašanja ili sposobnost da se pomognu, sarađuju i dele s drugima.

Ličnost uključuje one trajne psihološke karakteristike koje svakog čoveka čine jedinstvenim. I deca i odrasli identifikuju osobine ličnosti (dugotrajne karakteristike, kao što je temperament) i raspoloženje (varijabilne karakteristike, kao što je raspoloženje). Kako se nastavlja velika debata o poreklu i razvoju ličnosti, većina stručnjaka se slaže da se osobine i stanja ličnosti formiraju rano u životu. Kombinacija naslednih, psiholoških i društvenih uticaja verovatno će biti odgovorna za formiranje ličnosti.

Bebe su tipično egocentrične ili skoncentrisane na sebe i uglavnom se bave ispunjavanjem fizičkih želja, poput gladi. Sigmund Frojd je ovaj fokus na fizičkom zadovoljstvu video kao oblik samozadovoljstva. Budući da su novorođenčad posebno zainteresovana za aktivnosti koje uključuju usta (npr. sisanje i grizenje), Frojd je prvu godinu života označio kao oralnu fazu psiho-seksualnog razvoja.

Prema Frojdu, premalo ili previše stimulacije određene erogene zone (osetljivog područja tela) u određenoj psiho-seksualnoj fazi razvoja dovodi do fiksacije (bukvalno, stagnacije) u toj fazi. Moguće su višestruke fiksacije u nekoliko faza. U slučaju dojenčadi, fiksacija u oralnoj fazi stvara crte ličnosti odraslih koncentrisanih u ustima.

Zdravlje

Čini se da zdravlje bebe utiče na količinu vremena i nivo interakcije koju roditelji/staratelji imaju sa bebom. Tipično funkcionisanje različitih sistema tela novorođenčeta je od vitalnog značaja za njegovo kratkoročno i dugoročno zdravlje. Manje od 1 posto beba doživljava porođajnu traumu ili ozlede uzrokovane tokom porođaja. Longitudinalne studije su pokazale da porođajna trauma, niska porođajna težina i rana bolest mogu uticati na kasnije fizičko i mentalno zdravlje, ali obično samo ako ova deca odrastaju u lošoj sredini. Većina beba ima tendenciju da bude prilično hrabra i sposobna je da nadoknadi situacije koje nisu idealne u ranom životu.

Loša prehrana, higijena i medicinska nega izlažu dete nepotrebnim zdravstvenim rizicima. Roditelji se moraju pobrinuti da njihova beba dobro jede, da je čista i da dobija odgovarajuću medicinsku negu. Na primer, pravilna imunizacija je ključna u prevenciji takvih zaraznih bolesti kao što su difterija, boginje, zauške, rubeola i dečja paraliza. Licencirani specijalista za zdravstvenu zaštitu može roditeljima dati rasporede sa detaljima o preporučenim vakcinacijama u detinjstvu.

Odnos bebe sa roditeljima/starateljima

Bebin prvi odnos je uglavnom sa članovima porodice, prema kojima beba izražava niz emocija (i obrnuto). Ako je socijalna i emocionalna veza između bebe i porodice na neki

način pogrešna, dete nikada ne može razviti samopouzdanje, samokontrolu ili emocionalno razmišljanje koje je potrebno za efikasno funkcionisanje u svetu. Čini se da kvalitet odnosa između deteta i roditelja – posebno kada dete ima između 6 i 18 meseci – određuje kvalitet detetovog kasnijeg odnosa.

Ako je fizički kontakt između bebe i roditelja toliko važan za emocionalno zdravlje bebe, ali i važan za roditelje, većina stručnjaka preporučuje da se fizički kontakt dogodi što je pre moguće nakon rođenja. Čini se da bebe koje su primaoci neposrednog majčinog kontakta manje plaču i sretnije su i sigurnije od dojenčadi koja ne primaju neposredan kontakt s majkom. Na sreću, bebe koje su pri rođenju odvojene od roditelja nisu nužno osuđene na život sa mentalnim poremećajima. Trenutno povezivanje je optimalno, ali novorođenčad i roditelji kasnije mogu nadoknaditi početno razdvajanje.

Povezivanje

Vežanost je proces u kojem pojedinac traži intimnost s drugom osobom. U interakcijama roditelja i dece, odnos je uopšteno recipročan. Beba gleda i smeši se roditeljima, koji gledaju i osmehuju se bebi. Zaista, komunikacija između deteta i roditelja je fundamentalna na ovom nivou, ali je takođe duboka. Psiholog John Boulbi sugerise da se bebe rađaju unapred programirane za određena ponašanja koja garantuju vezu s njihovim starateljima. Bebe koje plaču, puze, smeškaju se i guguću dizajnirane su da promovisu roditeljsko hranjenje, držanje, grljenje i vokalizaciju. Roditelji mogu pomoći u usađivanju poverenja u svoje bebe dok njihova mala deca stvaraju veze. Kontakt očima, dodir i pravovremeno hranjenje su verovatno najvažniji načini. Ove radnje, naravno, su i iskazivanje ljubavi koju imaju roditelji za svoju decu.

Vežanost je neophodna za ljudsko postojanje, ali i odvojenost i gubitak. Konačno, veza se na kraju raspadne ili sama od sebe. Deca moraju naučiti da ništa ljudsko nije trajno, iako učenje ovog koncepta nije lako. Deca u dobi od 7 do 24 meseca doživljavaju anksioznost odvajanja ili anksioznost zbog mogućnosti da budu ostavljena sama na nepoznatom mestu. Vežanje uz anksioznost odvajanja je anksioznost stranaca, ili anksioznost u prisustvu stranaca. Odvajanje i anksioznost stranaca jaki su pokazatelji procesa povezivanja, jer dete sada može razlikovati poznate i nepoznate nadražaje.

Emocije

Društveni osmeh postaje dosledniji i organizovaniji kako bebe uče da koriste svoje osmehe kako bi uključile roditelje u interakciju. Zadovoljstvo se iskazuje kao smeh u dobi od 3 do 5 meseci, a nezadovoljstvo postaje specifičnije kao strah, tuga ili ljutnja u dobi od 6 do 8 meseci. Ljutnja je često reakcija na ometanje postizanja nekog cilja, kao što je uklanjanje igračke. Nasuprot tome, tuga je obično odgovor kada su bebe lišene staratelja. Strah je često praćen prisustvom stranca, poznatom kao briga o strancima, ili odlaskom značajnih drugih poznatih kao anksioznost odvajanja. Oba se pojavljuju negde između 6 i 15 meseci nakon što se postigne stabilnost objekta. Nadalje, postoje neke naznake da novorođenčad može iskusiti ljubomoru već u dobi od 6 meseci.

Emocije se često dele u dve opštee kategorije: osnovne emocije, poput interesovanja, sreće, ljutnje, straha, iznenađenja, tuge i gađenja, koje se pojavljuju prve, i svesne emocije, kao što su zavist, ponos, stid, krivica, sumnja i nelagodnost. Za razliku od primarnih emocija, sekundarne emocije nastaju kada deca počnu razvijati samopoimanje i traže društvene smernice kada da dožive takve emocije.

Razvoj samopoimanja

Samopoimanje deteta počinje se razvijati od rođenja. Počinje od toga kako odrasli reaguju na to. Roditelji i staratelji stvaraju pozitivnu emocionalnu vezu sa bebom kroz tople i brižne interakcije sa puno pogleda i dodira. Ova pozitivna emocionalna povezanost sa roditeljima i starateljima promoviše zdravo samopoimanje deteta. To je osnova odnosa u kojem dete oseća ljubav, prihvatanje i poštovanje roditelja i staratelja.

Prilagođavanje preferencijama beba pomaže im da razviju osećaj sebe koji je u skladu s njihovim urođenim karakteristikama. Meke, ali čvrste granice pomažu da se mališani osećaju sigurno.

Telesni, motorički i kognitivni razvoj u predškolskom uzrastu

Uzrast od 2 do 6 godina su rane godine detinjstva, odnosno predškolske godine. Poput dojenčadi i male dece, predškolci brzo odrastaju – i fizički i kognitivno. Posebno je uočljiva tokom ranog detinjstva činjenica da je razvoj zaista integrisan: biološke, psihološke i društvene promene koje se dešavaju u ovom trenutku i u kasnijim fazama života su međusobno povezane. Neki važni uticaji na fizički razvoj tokom predškolskog perioda uključuju promene u mozgu deteta, odlične motoričke sposobnosti i zdravlje.

Fizičke promene

Deca počinju gubiti izgled bebe oko 3 godine. Mala deca ubrzo dobijaju najslabiji i najsportskiji izgled povezan s detinjstvom. Bebino telo i udovi rastu duže, a trbušni mišići se formiraju, zatežući izgled stomaka. Čak i u ovoj ranoj fazi života, dečaci imaju više mišićne mase od devojčica. Fizičke dimenzije predškolaca takođe i dalje variraju, a njihove glave su i dalje neproporcionalno velike, ali manje nego u detinjstvu.

Razvoj mozga

Razvoj mozga i nervnog sistema tokom ranog detinjstva takođe je i dalje veliki. Što su mozak i nervni sistem razvijeniji, to su i bihejvioralne i kognitivne sposobnosti dece složenije.

Mozak se sastoji od dve polovine, desne i leve moždane hemisfere. Čini se da su jezičke veštine, pisanje, logika i matematika u levoj hemisferi, dok su kreativnost, fantazija, umetničke i muzičke veštine u desnoj hemisferi. Iako hemisfere mogu imati odvojene funkcije, ove moždane mase gotovo uvek koordiniraju svoje funkcije i rade zajedno.

Motoričke veštine

Motoričke veštine su fizičke sposobnosti ili kapaciteti. Motoričke veštine, koje uključuju trčanje, okretanje, skakanje, bacanje, balansiranje i skakanje, uključuju korišćenje velikih pokreta tela. Odlične motoričke sposobnosti, koje uključuju crtanje, pisanje i vezivanje pertle, uključuju korišćenje malih pokreta tela. Motoričke veštine se razvijaju i usavršavaju u ranom detinjstvu; međutim, odlične motoričke sposobnosti se sporije razvijaju kod predškolske dece. Ako, na primer, uporedite veštine trčanja dvogodišnjaka i šestogodišnjaka, možda ćete primetiti veštine trčanja dvogodišnjaka. Ali razlike su još više iznenađujuće kada uporedimo 2-godišnjaka i 6-godišnjaka koji vezuju pertle. Dvogodišnjak ima poteškoća da razume koncept pre nego što pokuša ili završi zadatak. Albert Bandura teorija obzervacijskog učenja primenjiva je na učenje odličnih motoričkih veština predškolskog uzrasta.

Zdravlje

Predškolci su generalno prilično zdravi, ali mogu imati zdravstvene probleme. Tipične manje bolesti, koje obično ne traju duže od 14 dana, uključuju prehlade, kašalj i bolove u stomaku. Bolesti disajnih puteva su najčešće bolesti kod dece u ovom uzrastu jer pluća predškolske dece još nisu u potpunosti razvijena. Većina dečjih bolesti obično ne zahteva pažnju lekara ili medicinske sestre. Nadalje, lakše bolesti mogu pomoći deci da nauče veštine suočavanja, posebno kako se nositi s fizičkim nevoljama. Manje bolesti takođe mogu pomoći deci da nauče empatiju ili kako razumeti tuđe brige.

Nasuprot tome, glavne bolesti u ranom detinjstvu koje su teške i traju više od 14 dana uključuju grip, upalu pluća, rak i virus humane imunodeficijencije (HIV) i sindrom stečene imunodeficijencije (AIDS). Neka deca imaju više bolesti nego njihovi vršnjaci. Siromaštvo, porodični stres, itd, povezani su sa povećanim rizikom od bolesti u predškolskoj dobi.

Većina smrtnih slučajeva u ranom detinjstvu je posledica nesretnih ozleđa, a ne bolesti. Najčešći izvor fatalnih nesreća za predškolsku decu je automobil. Drugi uzroci smrti u detinjstvu uključuju gušenje, opekotine, trovanje i pad s visine. Osećaj za avanturu male dece često nadilazi njihovo razumevanje inherentnih opasnosti u različitim aktivnostima i situacijama. Stoga je u svakom trenutku potreban adekvatan nadzor odraslih, bilo kod kuće, u vrtiću ili na igralištu.

Kognitivni razvoj

Predškolci pružaju prekrasne primere kako deca igraju aktivnu ulogu u svom kognitivnom razvoju, posebno u njihovim naporima da razumeju, objasne, organizuju, manipuliraju, konstruišu i predviđaju. Mala deca takođe vide obrasce u svetskim objektima i događajima, a zatim pokušavaju organizovati obrasce da objasne svet.

Istovremeno, predškolci imaju kognitivna ograničenja. Deca imaju poteškoća s kontrolom pažnje i funkcija pamćenja, brkaju površne pojave sa stvarnošću i fokusiraju se na jedan po jedan aspekt jednog iskustva. U različitim kulturama, mala deca imaju tendenciju da prave iste vrste nezrelih kognitivnih grešaka.

Pijaže je kognitivni razvoj koji se javlja između 2. i 7. godine života nazvao preoperativnom fazom. U ovoj fazi deca povećavaju upotrebu jezika i drugih simbola, oponašajući ponašanje odraslih i njihovu igru. Mala deca razvijaju fascinaciju rečima – dobrim i lošim jezikom. Deca takođe igraju zamišljene igre: koriste praznu kutiju kao automobil, igraju se porodice sa braćom i sestrama i neguju imaginarna prijateljstva.

Pijaže je verovao da su kognitivne sposobnosti predškolaca ograničene egocentrizmom - nemogućnošću razlikovanja između vlastitog gledišta i gledišta drugih. Sposobnost da budete egocentrični evidentna je u svim fazama kognitivnog razvoja, ali egocentrizam posebno dolazi do izražaja u predškolskim godinama. Mala deca na kraju prevladaju ovaj rani oblik egocentrizma kada nauče da drugi imaju drugačije poglede, osećaje i želje. Deca tada mogu tumačiti motive drugih i koristiti te interpretacije za uzajamnu komunikaciju – i stoga učinkovitije – s drugima. Predškolci s vremenom nauče prilagoditi svoju visinu, ton i brzinu glasa kako bi odgovarali onima slušaoca. Budući da međusobna komunikacija zahteva napor, a predškolci su još uvek egocentrični, deca se mogu prebaciti na egocentrični (neuzajamni) govor u vreme frustracije. Drugim rečima, deca (i odrasli) mogu se vratiti prethodnim obrascima ponašanja kada su njihovi kognitivni resursi pod stresom i preopterećeni.

Memorija

Memorija je sposobnost kodiranja, čuvanja i pamćenja informacija tokom vremena. Deca treba da nauče da kodiraju objekte, ljude i mesta i da ih se kasnije mogu prisetiti iz dugoročnog pamćenja.

Predškolci, međutim, pokazuju veliki interes za učenje. Ono što detetu nedostaje u sposobnostima nadoknađuje se inicijativom. Deca imaju prirodnu radoznalost za svet, što podstiče potrebu da nauče što je više moguće, što je brže moguće. Neka mala deca mogu biti razočarana kada učenje ne dolazi tako brzo ili kada se pamti jednako efikasno kao starija deca. Kada su situacije učenja strukturisane tako da deca mogu uspeti – postavljanjem razumnih dostižnih ciljeva i pružanjem smernica i podrške – deca mogu biti izuzetno zrele u svojoj sposobnosti da obrađuju informacije.

Jezik

Jezičke veštine takođe nastavljaju da se poboljšavaju tokom ranog detinjstva. Jezik je rezultat detetove sposobnosti da koristi simbole. Dakle, kako se njihov mozak razvija i stiče sposobnost reprezentativnog mišljenja, deca takođe stiču i usavršavaju jezičke veštine.

Neki istraživači su merili razvoj jezika prosečnim brojem reči u detetovim rečenicama. Što više reči dete koristi u rečenici, detetov jezični razvoj je sofisticovaniji. Studije sugerišu da se jezik razvija u uzastopnim fazama: izreke, fleksijske fraze, jednostavne rečenice i složene rečenice.

Predškolci uče mnogo novih reči. Roditelji, braća i sestre, vršnjaci, nastavnici i mediji pružaju priliku predškolcima da povećaju svoj vokabular. Shodno tome, usvajanje jezika odvija se u društvenom i kulturnom kontekstu. Međutim, agenti za druženje nude više od samo vlastitih reči i značenja. Ovi agenti uče decu kako da razmišljaju i deluju na društveno prihvatljiv način. Deca uče o društvu baš kao što uče o jeziku. Vrednosti, norme, navike društva (neformalna pravila prihvatljivog ponašanja) i navike (formalna pravila prihvatljivog ponašanja) se prenose načinom na koji roditelji i drugi demonstriraju upotrebu reči.

Psiho-socijalni razvoj u predškolskom uzrastu

Porodični odnosi

Porodični odnosi su kritični za fizičko, mentalno i socijalno zdravlje predškolaca. Mnogi aspekti porodice — tehnike roditeljstva, disciplina, natalitet braće i sestara, porodične finansije, porodične prilike, zdravlje porodice i još mnogo toga — doprinose psiho-socijalnom razvoju male dece.

Roditeljstvo

Različiti roditelji koriste različite tehnike roditeljstva. Tehnike koje roditelji biraju zavise od kulturnih i društvenih standarda, informacija, situacije i ponašanja dece u to vreme. Tehnike koje roditelji koriste za povezivanje sa svojom decom karakteriziraju određeni stepen roditeljske kontrole i roditeljske topline. Roditeljska kontrola uključuje stepen do kojeg su roditelji restriktivni u korišćenju tehnika roditeljstva, a roditeljska toplina uključuje stepen do kojeg su voljeni, voljeni i odobreni u korišćenju ovih tehnika. Autoritarni roditelji pokazuju visoku roditeljsku kontrolu i nisku roditeljsku toplinu kada postanu roditelji. Roditelji koji dozvoljavaju pokazuju veliku roditeljsku toplinu i nisku roditeljsku kontrolu kada postanu roditelji. Indiferentni roditelji pokazuju nisku roditeljsku kontrolu i nisku toplinu. Autoritativni roditelji, međutim, pokazuju adekvatan nivo roditeljske kontrole i topline. Roditeljski stilovi imaju definitivan uticaj na decu. Autoritativni stil roditeljstva promovise otvorenu komunikaciju i rešavanje problema između roditelja i njihove dece. Nasuprot tome, autoritarno roditeljstvo može proizvesti uplašenu i zavisnu decu. Dozvoljeno roditeljstvo može rezultirati buntovnom decom. A ravnodušno roditeljstvo može učiniti decu neprijateljskom i delikventnom. U dvoroditeljskim porodicama, gde svaki roditelj ima drugačiji stil roditeljstva, stil jednog roditelja često pozitivno utiče na stil drugog roditelja. Na primer, permisivni stil žene može biti protivteža autoritarnom stilu njenog muža.

Spremnost roditelja da pregovaraju sa svojom decom radi postizanja zajedničkih ciljeva vrlo je poželjna. Međutim, ova spremnost ne znači da se o svemu unutar porodičnog sistema može pregovarati. Ni roditelji ni njihova deca ne bi trebalo da budu odgovorni sve vreme; takav stepen kontrole vodi do nezdrave borbe za moć unutar porodice. Roditeljsko pregovaranje uči decu da kvalitetni odnosi mogu biti jednaki u smislu podele prava, odgovornosti i donošenja odluka. Većina okruženja za razgovor kod kuće su topla, udobna i međusobno se podržavaju.

Braća i sestre

Braća i sestre su prva i najvažnija grupa vršnjaka dece. Deca predškolskog uzrasta mogu naučiti isto toliko ili više od svoje braće i sestara kao i od svojih roditelja. Uprkos razlikama u godinama, odnosi između braće i sestara odražavaju druge društvene odnose, pružajući osnovnu pripremu za odnose sa ljudima izvan kuće. Samo braća i sestre mogu imati jednak i nejednak status kod kuće u isto vreme, a samo braća i sestre mogu pružiti prilike (bilo željene ili ne) deci da vežbaju suočavanje s pozitivnim i negativnim aspektima ljudskih odnosa.

Deca jedinci ili deca bez braće i sestara nisu u razvojnom nedostatku. Istraživanja potvrđuju da jedinci imaju podjednako dobre rezultate, ako ne i bolje, od dece sa braćom i sestrama u merenju ličnosti, inteligencije i postignuća. Jedno od objašnjenja je da, baš kao i deca koja su prva u redu po rođenju, deca jedinci mogu imati neodvojivu (ili gotovo neodvojivu) pažnju svojih roditelja, koji za nju imaju kvalitetnije vreme koje provode sa svojom decom jedincima.

Porodične prilike i društveni sloj

Nesumnjivo, porodične prilike utiču na razvoj male dece, koja imaju tendenciju boljeg snalaženja u sigurnim i finansijski netaknutim porodicama. Nažalost, nemaju sve porodice resurse da dopuste roditelju da ostane kod kuće tokom dana ili da plati najbolje moguće usluge dnevnog boravka. Osim toga, nisu sve porodice u mogućnosti da pristupe neophodnoj zdravstvenoj zaštiti. Dugoročne emocionalne posledice porekla iz porodice sa niskim socio-ekonomskim statusom mogu biti značajne.

Da vidimo koliko su efekti društvenih klasa na stavove i razvoj dece, urađene su studije o razlikama u roditeljskim stilovima roditelja iz radničke i srednje klase. Istraživanja su pokazala da roditelji iz radničke klase imaju tendenciju da naglašavaju eksternu usklađenost kod svoje dece, dok roditelji srednje klase imaju tendenciju da naglase kod svoje dece samoizražavanje, motivaciju i radoznalost. Drugim rečima, socijalna klasa - gde se stavovi i ponašanje roditelja prenose na njihovu decu - takođe igra ulogu u psiho-socijalnom razvoju male dece.

Prijatelji i pratioci igre

Rane porodične veze mogu odrediti lakoću s kojom deca sklapaju prijateljstva i druge odnose. Deca koja imaju nežne, stabilne i prihvatajuće odnose sa svojim roditeljima i braćom i sestrama uopšteno imaju veću verovatnoću da formiraju slične odnose sa prijateljima. Prva prijateljstva se stvaraju kada dete ima oko 3 godine, iako se predškolci mogu zajedno igrati i pre ovog uzrasta. Kao i odrasli, predškolci imaju tendenciju da razvijaju prijateljstva sa decom koja dele zajednička interesovanja, simpatična su, nude podršku i slična su po veličini i izgledu. Prijateljstva iz detinjstva stvaraju prilike za decu da nauče kako se nositi sa situacijama koje izazivaju ljutnju, da dele, da nauče vrednosti i praktikuju zrelije ponašanje. Predškolci koji poznaju svoje vršnjake su izvrsni u ovim aktivnostima. Ova deca znaju kako da budu prijatelji, a ne samo da imaju prijatelje. S druge strane, deca koja se "igraju" ili usmeravaju neprijateljstvo prema drugarima u igri imaju tendenciju da budu manje popularna. Agresivna deca, s druge strane, često imaju manje prijatelja, što dodatno podstiče njihovo neprijateljstvo.

Samopoiimanje i samopoštovanje

Rano detinjstvo je vreme formiranja početnog osećaja sebe. Koncept sebe je naš samoopis prema različitim kategorijama, kao što su naši spoljni i unutrašnji kvaliteti. Nasuprot tome, samopoštovanje je evaluativni sud o tome ko smo. Pojava kognitivnih veština u ovoj starosnoj grupi rezultira poboljšanom percepcijom sebe. Ako se od vas traži da se opišete pred drugima, verovatno ćete dati neke fizičke opise, pripadnost grupi, osobine ličnosti, osobine ponašanja, vrednosti i uverenja. Kada istraživači maloj deci postave isto otvoreno pitanje, deci se nude fizički deskriptori, omiljene aktivnosti i omiljeni predmeti. Tako se trogodišnjakinja može opisati kao trogodišnja devojčica crvene kose, koja voli da se igra lego kockama.

Kako dete raste u malo i predškolsko dete, njena sposobnost da uspešno komunicira sa okolinom promovise zdravu samopoiimanje. Dete će nastaviti da razvija zdravo samopouzdanje kada mu se pruži prilika da istražuje svoju okolinu, postavlja pitanja bez osećaja preopterećenosti i učestvuje u aktivnostima igara.

Tokom ovog vremena istraživanje, odgovornost i podrška njenih roditelja i staratelja poboljšaće njegovu samopoiimanje. Sopstvena odgovornost deteta i podrška drugima takođe će poboljšati njegovo ili njeno samopoiimanje. Kroz interakciju sa drugima počinje da misli o sebi kao o dobroj osobi, vrednom delu grupe.

Mala deca uglavnom imaju pozitivnu sliku o sebi. Međutim, to ne znači da su deca predškolskog uzrasta isključena iz negativnog samopoštovanja. Predškolci sa nesigurnim odnosima sa svojim starateljima imaju tendenciju da imaju niže samopoštovanje do četvrte godine.

Erikson: Inicijativa protiv krivice

Samopouzdanje i autonomija prethodnih faza razvijaju se u želju za preuzimanjem inicijative ili razmišljanjem o inicijativnim idejama i akcijama. Deca će možda želeti da sagrade tvrđavu sa jastucima od sofe u dnevnoj sobi ili otvore štand sa limunadom na ulici ili naprave zoološki vrt sa svojim plišanim životinjama i izdaju karte za one koji žele da dođu. Ili samo žele da se pripreme za spavanje bez ikakve pomoći. Da bi ojačali preuzimanje inicijative, staratelji bi trebali pohvaliti detetov trud i izbegavati kritičnost prema neredu ili greškama. Stavljanje slika crteža na frižider i divljenje lego kulama olakšaće detetov osećaj za inicijativu.

Zloupotrebe

Zakon o prevenciji i lečenju zlostavljanja dece definiše zlostavljanje i zanemarivanje dece kao: Svaki nedavni čin ili propust da se postupa od strane roditelja ili staratelja koji je rezultirao smrću, ozbiljnom fizičkom ili emocionalnom. povreda, seksualno zlostavljanje ili eksploatacija; ili radnja ili propust, koji predstavlja neposrednu opasnost od ozbiljne povrede. Svaka država ima svoju definiciju zlostavljanja dece zasnovanu na zakonu, a većina država prepoznaje četiri glavne vrste zlostavljanja: zanemarivanje, fizičko zlostavljanje, psihičko zlostavljanje i seksualno zlostavljanje. Svaki od oblika zlostavljanja dece može se identifikovati zasebno, ali se mogu pojaviti u kombinaciji.

Stres kod male dece

Deca doživljavaju različite vrste stresa. Normalan i svakodnevni stres može pružiti priliku maloj deci da izgrade veštine suočavanja i predstavljaju mali rizik za razvoj. Čak i najduži stresni događaji, poput promene škole ili gubitka voljene osobe, mogu se prilično dobro rešiti. Deca koja doživljavaju toksični stres ili žive u ekstremno stresnim situacijama zlostavljanja tokom dugog vremenskog perioda mogu patiti od dugotrajnih posledica. Strukture u srednjem mozgu ili limbičkom sistemu, kao što su hipokampus i amigdala, mogu biti podložne dugotrajnom stresu tokom ranog detinjstva. Visok nivo hormona stresa kortizola može smanjiti veličinu hipokampusa i uticati na sposobnost pamćenja deteta. Hormoni stresa takođe mogu smanjiti imunitet na bolesti. Mozak koji je izložen dugim periodima teškog stresa može razviti nizak prag zbog čega dete postaje preosetljivo na stres u budućnosti.

Kada dete doživi teške, česte i/ili dugotrajne nevolje bez odgovarajuće podrške odraslih, detetov sistem odgovora na stres može se aktivirati i ometati razvoj mozga i drugih organskih sistema. Nadalje, ova iskustva mogu povećati rizik od bolesti uzrokovanih stresom i kognitivnih oštećenja, čak i u odrasloj dobi, uključujući zdravstveni rizik od alkoholizma, zloupotrebe droga, depresije, pokušaja samoubistva, povećanog pušenja, lošeg samopoštovanja, više polno prenosivih bolesti, povećanje fizičke neaktivnosti i teške gojaznosti do najtežih bolesti.

Stres zbog razdvajanja roditelja dovodi decu u veći rizik za anksioznost, depresiju, PTSP, niži IQ, gojaznost, oštećenu funkciju imunološkog sistema i medicinska stanja. Čak i nakon ponovnog okupljanja, deca mogu imati problema sa vezom, niže samopouzdanje i fizičke i psihičke zdravstvene poteškoće. Kako stare, ona i dalje pokazuju povećan rizik za probleme mentalnog zdravlja, probleme u društvenim interakcijama, poteškoće u povezivanju sa odraslima, lošije upravljanje stresom i povećan rizik od smrti. Američko psihološko udruženje protivi se politikama koje dele porodice s obzirom na negativne posledice koje deca trpe.

Telesni i kognitivni razvoj u srednjem i kasnom detinjstvu

Fizički razvoj

Uzrast od 7 do 11 godina uključuje srednje i kasno detinjstvo. Neki autoriteti srednje detinjstvo dele na rano-srednje (7-9 godina) i kasno srednje (10-11 godina). Poput dojenčadi, male dece i predškolske dece, ova starija deca odrastaju i fizički i kognitivno, iako je njihov rast sporiji nego u ranom detinjstvu. Fizički razvoj u srednjem i kasnom detinjstvu karakteriziraju značajne promene u obrascima rasta. Ove promene mogu biti posledica pola, etničkog porekla, genetike, hormona, hrane, okoliša ili bolesti. Dok deca u ovoj starosnoj grupi slede iste osnovne razvojne obrasce, ne moraju nužno sazrevati istom brzinom. Većina devojčica doživljava povećanje rasta pre adolescencije oko 9. ili 10. godine, dok većina dečaka doživljava isto povećanje rasta oko 11. ili 12. godine. Deca koja ne dobijaju odgovarajuću ishranu ili medicinsku negu mogu biti u opasnosti od razvoja stagnacije ili odgođenog rasta. Na primer, deca koja žive na mestima gde pothranjenost nije problem obično su viša od dece koja žive na mestima gde pothranjenost predstavlja problem.

Fizičke promene, razvoj mozga i nervnog sistema, motoričke sposobnosti i zdravstveni problemi su važni aspekti fizičkog razvoja u srednjem i kasnom detinjstvu, kao i u ranijim fazama razvoja. Od početka srednjeg detinjstva deca obično dobijaju slabiji i atletskiji izgled. Devojčice i dečaci i dalje imaju slične oblike i veličine tela sve dok oba pola ne dođu u pubertet, proces kojim deca seksualno sazrevaju u adolescente i odrasle. Nakon puberteta, sekundarne seksualne karakteristike - grudi i obline kod žena, dublji glas i široka ramena kod muškaraca - znatno olakšavaju razlikovanje ženki od muškaraca. Kost i mišići skeleta se šire i izdužuju, što može uzrokovati da deca (i adolescenti) doživljavaju sve jači bol.

Razvoj mozga i nervnog sistema

Razvoj mozga i nervnog sistema nastavlja se tokom srednjeg detinjstva. Složenije bihevioralne i kognitivne sposobnosti postaju moguće sazrevanjem centralnog nervnog sistema. U ranom srednjem detinjstvu dolazi do brzog rasta mozga, pa je do 8 ili 9 godina organ gotovo veličine odrasle osobe. Razvoj mozga u srednjem detinjstvu karakterizira rast specifičnih struktura, posebno frontalnih režnjeva. Ovi režnjevi, koji se nalaze u prednjem delu mozga odmah ispod lobanje, odgovorni su za planiranje, rasuđivanje, društveno prosuđivanje i etičko donošenje odluka, između ostalih funkcija. Oštećenje ovog dela mozga rezultira poremećenim emocionalnim izlivima, nesposobnošću planiranja i lošim prosuđivanjem. Prednji (prednji) deo frontalnih režnjeva je parafontalni korteks, koji izgleda da je odgovoran za ličnost.

Kako se veličina prednjih režnjeva povećava, deca su sposobna da se uključe u sve teže kognitivne zadatke, kao što je obavljanje različitih zadataka u razumnom redosledu. Primer je sastavljanje mehaničke igračke: rastavljanje delova, spajanje delova, pomicanje modela uz dodavanje izvora napajanja — niz zadataka koji se moraju izvršiti pravilnim redosledom da bi se postigli određeni rezultati.

Laterizacija dve hemisfere mozga nastavlja se i tokom srednjeg detinjstva, kao i sazrevanje corpus callosum (trake nervnih vlakana koje povezuju dve hemisfere mozga) i drugih područja nervnog sistema. Zanimljivo je da deca postižu konkretne operacije oko 7. godine kada mozak i nervni sistem razviju određenu količinu neuronskih veza. Kada se te neuronske veze razviju, sposobnost deteta da percipira i razmišlja o svetu napreduje od egocentrične, magične perspektive ka konkretnijem i sistematičnijem načinu razmišljanja.

Kognitivni razvoj

Deca školskog uzrasta sistematski razmišljaju o mnogim temama lakše nego predškolci. Starija deca imaju oštriju metakogniciju, osećaj za svoj unutrašnji svet. Ova deca postaju sve veštija u rešavanju problema.

Pijaže je primetio da se misaoni procesi dece značajno menjaju u fazi konkretnih operacija. Deca školskog uzrasta mogu biti uključena u klasifikaciju, ili sposobnost grupisanja prema karakteristikama, i serijskom rangiranju, ili sposobnost grupiranja prema logičkom napredovanju. Starija deca razumeju uzročno-posledične veze i osposobljavaju se za matematiku i prirodne nauke. Razumevanje koncepta stabilnog identiteta – da nečije ja ostaje dosledno čak i kada se okolnosti promene – je još jedan koncept koji razumeju starija deca. Na primer, starija deca razumeju dosledan koncept identiteta oca koji zadržava muški identitet bez obzira na to što nosi ili koliko godina ima.

Prema Pijažeu, deca na početku faze konkretnih operacija pokazuju očuvanost, odnosno sposobnost da vide kako fizička svojstva ostaju konstantna s promenom izgleda i oblika. Za razliku od predškolaca, deca školskog uzrasta shvataju da ista količina gline koja se sipa u različite oblike ostaje ista količina. Dete u ovoj fazi će vam reći da je pet loptica za golf isti broj kao pet klikera, ali su loptice za golf veće i zauzimaju više prostora od klikera.

U školskim godinama deca su obično naučila da drugi ljudi imaju svoje stavove, osećaje i želje. U školi starija deca takođe uče kako koristiti memorijske uređaje ili memorijske strategije. Kreiranje duhovitih tekstova, kreiranje prečica, razbijanje činjenica (podela dugih spiskova članaka u grupe od tri i četiri) i ponavljanje činjenica (ponavljanje mnogo puta) pomažu deci da upamte količine i vrste informacija sve složenije. Mladi se mogu više setiti kada učestvuju u zajedničkom učenju, u kojem se obrazovanje pod nadzorom odraslih oslanja na interakciju, deljenje, planiranje i vršnjačku podršku.

Memorija

Deca školskog uzrasta takođe počinju pokazivati metamorfozu, odnosno sposobnost razumevanja prirode pamćenja i predviđanja koliko će se neko nečega setiti. Svesnost pomaže deci da razumeju koliko je vremena za učenje potrebno za test matematike sledeće nedelje.

Inteligencija iz detinjstva

Psiholozi i drugi autoriteti su veoma zainteresovani za dečju inteligenciju. Inteligencija je pretpostavljeni kognitivni kapacitet koji se odnosi na nečije znanje, prilagodljivost i sposobnost da rasuđuje i deluje svrsishodno. Početkom dvadesetog veka, Alfred Bine i Teofil Simon merili su percepciju, pamćenje i vokabular kod dece. Ovi istraživači dele detetovo mentalno doba, ili nivo intelektualnog postignuća, prema njegovoj hronološkoj dobi ili trenutnoj dobi, kako bi detetu dali IQ (KI). Godinama kasnije, prosečni IQ za dete je postavljen na 100. Danas su dva najpopularnija testa dečije inteligencije Stanford-Bine IQ i Vehsler IQ za decu (WISC).

Neki psiholozi ističu da višestruka priroda inteligencije zahteva razliku između osnovne inteligencije (akademski IQ) i primenjene inteligencije (praktični IQ). Na primer, Hauard Gardner je predložio da deca pokazuju višestruku inteligenciju, uključujući muzičke sposobnosti, složene pokrete i osetljivost. Slično, Robert Sternberg je predložio trijarhnu teoriju inteligencije, koja kaže da se inteligencija sastoji od tri faktora: veštine obrade informacija, konteksta i iskustva. Ova tri faktora određuju da li je kognicija ili ponašanje inteligentno. Inteligencija pojedinca, barem kako se meri IQ testovima, ostaje prilično konstantna tokom života. Međutim, postoje značajne razlike u IQ rezultatima kod niza pojedinaca. Ove individualne razlike su verovatno rezultat kombinacije genetike, kućnog i obrazovnog okruženja, motivacije, hrane i zdravlja, socio-ekonomskog statusa i kulture.

Psiho-socijalni razvoj u srednjem i kasnom detinjstvu

Porodični odnosi

Iako deca školskog uzrasta provode više vremena izvan kuće nego kada su bila mlađa deca, njihovi najvažniji odnosi i dalje se uspostavljaju kod kuće. Porodični odnosi dece obično uključuju roditelje, bake i dede, braću i sestre i članove šire porodice.

Srednje i kasno detinjstvo je prelazna faza – vreme kada roditelji počinju deliti moć i donošenje odluka sa svojom decom. Međutim, budući da deca imaju ograničena iskustva na koja se mogu osloniti kada se bave situacijama i problemima odraslih, roditelji moraju nastaviti postavljati pravila i postavljati granice. Primer podele vlasti mogu biti roditelji koji dozvoljavaju svojoj deci da pregovaraju o visini džeparca. Primer podjele vlasti mogu biti roditelji koji odlučuju s kim se njihova deca mogu igrati ili ne.

Deca doživljavaju povećanje odgovornosti u ovom periodu srednjeg detinjstva. Osim povećanja slobode, kao što je odlazak bez nadzora na subotnji popodnevni film sa svojim vršnjacima, deci se može dodeliti dodatni domaći zadatak. Ovi poslovi mogu uključivati čuvanje mlađe braće i sestara nakon škole dok su im roditelji na poslu. Većina dece školskog uzrasta više ceni i uživa u prihvatanju njihove uloge od strane roditelja nego odrasli u porodici.

Disciplina, iako nije nužno sinonim za kaznu, ostaje problem u srednjem detinjstvu. Pitanje o kojem se decenijama raspravlja u društvenim krugovima, postaje jedna od uloga discipline u poučavanju detetovih vrednosti, morala, integriteta i samokontrole. Danas se većina autoriteta slaže da kazna ima manju vrednost od pozitivnog potkrepljenja ili nagrađivanja prihvatljivog ponašanja.

Prijateljstvo

Prijateljstva, posebno ona istog pola, prevladavaju u srednjem i kasnom detinjstvu. Prijatelji služe kao drugovi iz razreda, avanturisti i pouzdanici. Prijatelji takođe pomažu jedni drugima da razviju samopoštovanje i osećaj kompetencije u društvenom svetu. Kako dečaci i devojčice napreduju u srednje detinjstvo, njihovi odnosi sa vršnjacima postaju sve važniji. Na primer, starija deca će više uživati u grupnim aktivnostima, kao što su klizanje, vožnja bicikla, kućne igre i izgradnja utvrda. Odnosi s vršnjacima takođe mogu pokrenuti razvoj zabrinutosti oko popularnosti i usklađenosti. Kao i sa vršnjacima istog uzrasta, prijateljstva u srednjem i kasnom detinjstvu su uglavnom zasnovana na sličnostima. Netolerancija prema deci koja nisu slična dovodi do predrasuda, odnosno negativnih percepcija o drugim grupama ljudi. Dok vršnjaci i prijatelji mogu ojačati stereotipe predrasuda, mnoga deca s vremenom postaju manje rigidna u svojim stavovima prema deci iz drugih sredina.

Pritisak vršnjaka

Mnogi naučnici smatraju da je pritisak vršnjaka negativna posledica prijateljstva i odnosa s vršnjacima. Deca koja su osetljivija na pritisak vršnjaka obično imaju nisko samopoštovanje. Ova deca usvajaju grupne norme kao svoje u nastojanju da povećaju svoje samopoštovanje. Kada deca nisu u stanju da se odupru uticaju svojih vršnjaka, posebno u nejasnim situacijama, mogu početi pušiti, piti, krasti ili lagati. Deca koja se odupiru pritisku vršnjaka često nisu voljena.

Seksualnost

U ranom detinjstvu, seksualni interes je produžetak ugodnih osećaja i radoznalosti, a ne povećanje erotike. Ali u srednjem detinjstvu, seksualni interes postaje više usmeren ka cilju. Iako je Frojd teoretizirao da je seksualna odgoda ili nedostatak seksualnog interesa karakterizirao srednje detinjstvo, moderni naučnici uglavnom ne podržavaju Frojdiv stav. Seksualna radoznalost i eksperimentiranje se očito nastavljaju, pa čak i povećavaju učestalost tokom srednjoškolskih godina. Istopolni kontakt i igra takođe nisu neuobičajeni tokom srednjeg detinjstva.

Predadolescencija, koja se često naziva kasno detinjstvo ili godine formiranja, je period detinjstva između 10. i 11. godine. U to vreme dečju fascinaciju seksualnošću prate hormonalne i fizičke promene koje se dešavaju u njihovom telu. Sa ovim promenama dolazi i svest o telu, posebno o tome da su prijatelji i roditelji goli.

Desetogodišnjaci i jedanaestogodišnjaci normalno nastavljaju da se druže i igraju sa prijateljima istog pola, iako brzo postaju svesni povećanog interesovanja za pripadnike suprotnog pola. Rastući seksualni interesi mogu imati oblik bezbojnih komentara, šala i beleški. Istovremeno, ova deca pokazuju sve veći interes za vlastito telo, postavljajući oštrija pitanja o pticama i pčelama: pubertetu, seksualnoj aktivnosti, osnovama trudnoće i porođaja. Većina seks igara za 10- i 11-godišnjake odvija se između istopolnih vršnjaka, iako se mnogo priča o suprotnom polu. Homoseksualna seksualna igra uopšteno ima oblik genitalija koje se pojavljuju jedna prema drugoj i zapravo nije homoseksualna.

Predadolescentna omladina stiče i praktikuje socijalne i emocionalne veštine kako bi se pripremila za društvene odnose koji se razvijaju tokom adolescencije. Grupe tinejdžera često idu u kupovinu, u bioskop ili na školske plesove i sportske događaje. Iako u ovoj fazi nisu očigledne nikakve implikacije prave romanse, neke devojke i dečaci su zaljubljeni jedno u drugo, pa čak i izlaze.

Stresori

Dečaci i devojčice u školskim razredima nisu imuni na stresove u svom svetu. Domaći zadaci, poteškoće u sklapanju prijatelja, promena naselja i škole, zaposleni roditelji — ovi i drugi stresori su normalni i očekuje se da će rasti. Nažalost, neka deca su izložena ozbiljnijim stresorima, uključujući razvod, fizičko zlostavljanje i seksualno zlostavljanje.

Razvod

Kao što se moglo očekivati, razdvajanje porodične jedinice je veoma stresno za uključenu decu, koja se zauzvat mogu osećati depresivno, krivim, ljutito, nervozno, izazovno ili anksiozno.

Deca od razvoda pate. Ova deca se suočavaju s brojnim potencijalnim stresorima: promenama u odnosu sa roditeljima, svakodnevnim odsustvom jednog roditelja, mogućnošću ponovnog braka, prisustvom maćehe ili prisustvom očuha. Deca koja su nezadovoljna jednim ili oba roditelja i/ili svojom životnom situacijom prije razvoda imaju tendenciju da se teško prilagode nakon razvoda.

Fizičko zlostavljanje dece

Fizičko zlostavljanje dece je namerno nanošenje boli, povrede i ozlede deteta. Zlostavljanje dece takođe uključuje emocionalno i psihičko zlostavljanje, uključujući poniženje, stid, odbacivanje, hladnoću, nedostatak pažnje, zanemarivanje, izolaciju i teror.

Većina savremenih stručnjaka smatra da je fizičko zlostavljanje dece štetno za emocionalni razvoj dece. Odrasli koji su kao deca bili fizički i emocionalno zlostavljani često pate od dubokih osećaja anksioznosti, srama, krivice i izdaje. Ako je iskustvo bilo posebno traumatično i emocionalno bolno (kao što je često slučaj sa zlostavljanjem), žrtve mogu potisnuti sećanja na zlostavljanje i doživeti duboku, neobjašnjivu depresiju kao odrasle osobe. Zlostavljanje dece gotovo uvek ometa kasnije veze.

Istraživači su takođe primetili širok spektar emocionalnih disfunkcija tokom, neposredno nakon i dugo nakon fizičkog zlostavljanja. Emocionalni problemi se mogu manifestovati kao napadi anksioznosti, suicidalne tendencije, izlivi besa, povlačenje, strah i depresija, između ostalog. Takođe je vredno napomenuti jasan negativan učinak zlostavljanja dece – snažan međugeneracijski model. Drugim rečima, mnogi zlostavljači su i sami bili žrtve zlostavljanja dece. Uprkos opsegu i intenzitetu posledica zlostavljanja dece, mnoge žrtve su u stanju da prihvate zlostavljanje kao nesretan događaj, ali i događaj koji mogu da ostave za sobom.

Seksualno zlostavljanje dece

Jedan emocionalno štetan oblik zlostavljanja dece je seksualno zlostavljanje dece. Poznato i kao zlostavljanje dece, seksualno zlostavljanje dece događa se kada tinejdžer ili odrasla osoba zavede ili prisili dete da se uključi u seksualnu aktivnost. Seksualno zlostavljanje je verovatno najgore sredstvo za eksploataciju dece koje se može zamisliti. Od jednostavnog dodirivanja do penetracije, seksualno zlostavljanje dece kulturološki je zabranjeno u većini delova sveta i nezakonito.

Seksualno zlostavljanje dece je incest kada je zlostavljač rođak. Suprotno popularnom mišljenju, incest je ređi od seksualnog zlostavljanja od strane osobe izvan porodice. Počinioci incesta su obično muškarci; njihove žrtve su obično devojčice srednjeg detinjstva.

Edukacija je najbolja preventivna mera za zlostavljanje dece. Roditelji treba da objasne svojoj deci kako se ne smeju dirati na neprikladan način i šta da rade kada ih neko neprimereno dodiruje.

Samopoimanje

Prema Eriksonu, glavni zadatak razvoja srednjeg detinjstva je postizanje industrije, odnosno osećaja socijalne kompetencije. Takmičenje (atletika, hrabre aktivnosti) i višestruka društvena prilagođavanja (težnja da se stekne i zadrži prijateljstva) obeležavaju ovu fazu razvoja. Uspešan razvoj industrije pomaže detetu da razvije samopoštovanje, odnosno stav samopoštovanja, što zauzvrat gradi samopouzdanje potrebno za stvaranje trajnih i učinkovitih društvenih odnosa. Većina dečaka i devojčica u srednjem detinjstvu razvija pozitivan osećaj vlastite vrednosti, samodefinisanja i samokontrole. Roditelji pune podrške i ljubavi, nastavnici i prijatelji koji čine da se deca osećaju kompetentnima neguju ovakav razvoj. Kada im nedostaju veštine u nekoj oblasti, deca u ovoj starosnoj grupi obično nađu drugu oblast u kojoj će se istaći. Sjaj u jednoj oblasti doprinosi detetovom celokupnom osećaju vlastite vrednosti i pripadnosti društvenom svetu. Na primer, dete koje ne voli matematiku može uzeti klavir kao hobi i otkriti talenat za muziku. Što deca imaju više pozitivnih iskustava u jednom ili više područja, veća je verovatnoća da će ova deca razviti samopouzdanje potrebno za suočavanje s novim društvenim izazovima. Samopouzdanje, samopoštovanje i samoregulacija, u konačnici formiraju detetovo samopoimanje.

Socijalna spoznaja

Kako deca rastu, poboljšavaju se u korišćenju društvene spoznaje, odnosno eksperimentalnog znanja i razumevanja društva i pravila društvenog ponašanja. Takođe se poboljšava korišćenje društvenih zaključaka ili pretpostavki o prirodi društvenih odnosa, procesa i osećaja drugih od strane dece. Odnosi sa vršnjacima igraju važnu ulogu u dobroj regulaciji socijalne kognicije kod dece školskog uzrasta. Članovi grupe vršnjaka su obično iste rase i socioekonomskog statusa; mnogi članovi vršnjačke grupe žive u četvrtima koje su etnički raznolike. Nekonkurentne vršnjačke aktivnosti, kao što su grupni projekti u školi, pomažu deci da razviju kvalitetne odnose. Takmičarske aktivnosti, kao što su timski sportovi, pomoći deci školskog uzrasta da otkriju atletske talente, kao i da upravljaju sukobima. Tako starija deca uče o poverenju, poštenju i tome kako ostvariti nagrađivane društvene odnose u interakciji sa svojim vršnjacima. Na kraju, tinejdžerovo društveno priznanje se ostvaruje uspostavljanjem dugoročnih veza zasnovanih na poverenju. Kroz ova iskustva starija deca shvataju svet kao društveno regulisano okruženje. S vremenom, ova deca postaju sve bolja u predviđanju prikladnog i provedivog društvenog ponašanja.

Fizički, kognitivni i psiho-socijalni razvoj u adolescenciji

Fizički razvoj u adolescenciji

Adolescencija – period prelaza između djetinjstva i odraslog doba – uključuje uzrast od 12 do 19 godina. Vreme je izuzetnih promena i otkrića. Tokom ovih godina, fizički, emocionalni i intelektualni rast odvija se vrtoglavom brzinom, izazivajući adolescenta da se prilagodi novom telu, društvenom identitetu i širenju pogleda na svet.

Možda nijedan aspekt adolescencije nije tako uočljiv kao fizičke promene koje adolescenti doživljavaju. U periodu od nekoliko godina, izdržavano dete postaje samostalan odrasli član i doprinosi društvu. Početak adolescencije takođe označava početak završne faze Frojdovog psiho-seksualnog razvoja, genitalne faze, koja pripada i adolescenciji i odrasloj dobi.

Pubertet je vreme brzog fizičkog razvoja, koji označava kraj djetinjstva i početak polne zrelosti. Iako pubertet kod različitih ljudi može početi u različito vreme, njegovim završetkom devojčice i dečaci bez ikakvih razvojnih problema biće strukturno i hormonski pripremljeni za polnu reprodukciju. Hormoni su odgovorni za razvoj i glavnih polnih karakteristika (strukture direktno odgovorne za reprodukciju) i sekundarnih polnih karakteristika (strukture direktno odgovorne za reprodukciju). Primeri ključnih seksualnih karakteristika su penis kod dečaka i materica kod žena. Primer sekundarnih polnih karakteristika je rast malja kod oba pola. Muškarci i žene proizvode približno jednake količine muških (androgen) i ženskih (estrogen) hormona. U ranom pubertetu, hipofiza stimulira hormonalne promene u celom telu, uključujući nadbubrežne, endokrine i seksualne žlezde. Čini se da je vreme puberteta rezultat kombinacije genetskih, okolišnih i zdravstvenih faktora.

Nastale promene puberteta mogu imati dalekosežne posledice na telo adolescenata. Razlike u visini i težini, opšta nelagoda, emocionalni usponi i padovi, te problemi s kožom uobičajeni su i za devojčice i za dečake. Ove i druge promene, uključujući vreme seksualnog sazrevanja, mogu biti izvor velike teskobe i frustracije za naprednu mladost.

Kognitivni razvoj

Većina tinejdžera dostiže fazu Pijažeovih formalnih operacija, u kojima razvijaju nove alate za manipulaciju informacijama. Ranije su, kao deca, mogli razmišljati samo konkretno, ali u fazi formalnih operacija mogu razmišljati apstraktno i deduktivno. Adolescenti u ovoj fazi takođe mogu razmotriti buduće prilike, tražiti odgovore, fleksibilno se baviti problemima, testirati hipoteze i izvući zaključke o događajima koje nisu direktno iskusili.

Kognitivna zrelost nastaje kada mozak sazre i društvena mreža se širi, što nudi više mogućnosti za eksperimentiranje sa životom. Budući da ovo svetsko iskustvo igra veliku ulogu u postizanju formalnih operacija, ne ulaze svi adolescenti u ovu fazu kognitivnog razvoja. Međutim, studije pokazuju da se veštine apstraktnog i kritičkog zaključivanja mogu naučiti. Na primer, svakodnevno razmišljanje se poboljšava između prve i poslednje godine fakulteta, što ukazuje na vrednost obrazovanja u kognitivnoj zrelosti.

Moralni razvoj i prosuđivanje

Drugi aspekt kognitivnog razvoja je moralni razvoj i prosuđivanje, ili sposobnost rasuđivanja o ispravnom i lošem. Lorens Kolberg je predložio šestostepenu teoriju moralnog

razvoja koja se sastoji od šest faza. Prvi nivo, predkonvencionalni moral, bavi se moralnim rasuđivanjem i ponašanjem zasnovanim na pravilima i strahu od kazne (faza 1) i neimpresivnom sopstvenom interesu (faza 2). Drugi nivo, konvencionalni moral, odnosi se na konformizam i pomoć drugih (faza 3) i poslušnost zakonu i održavanje reda (faza 4). Treći nivo, postkonvencionalni moral, povezan je sa prihvatanjem relativne i promenljive prirode pravila i zakona (faza 5) i brige o ljudskim pravima (faza 6).

Moralni razvoj delimično zavisi od ispoljavanja empatije, srama i krivice. Unutrašnjost morala počinje sa empatijom, sposobnošću da se povežemo sa bolom i radošću drugih. Deca u svojoj prvoj godini počinju pokazivati znakove prikrivene osetljivosti na ono zbog čega postaju zabrinuti kada oni oko njih rade isto. Unutrašnjost morala takođe uključuje stid (osećaj nedoslednosti sa standardima drugih) i krivicu (osećaj nedoslednosti sa ličnim standardima). Stid se razvija oko 2. godine, a osećaj krivice između 3. i 4. godine. Kako deca kognitivno sazrevaju, pokazuju povećanu sposobnost odmeravanja posledica u svetlu vlastitog interesa i interesa onih oko sebe. Adolescenti obično pokazuju konvencionalni moral dok se približavaju svojim 20-im godinama, iako nekima može biti potrebno više vremena da steknu iskustvo koje im je potrebno da izvedu tranziciju.

Pretraga identiteta

Adolescencija je period prelaza između detinjstva i odraslog doba. Istraživači tradicionalno gledaju na adolescenciju kao na vreme psiho-socijalnih previranja i stresa – noseći teret želje da budete odrasli mnogo prije nego što ste to postali.

Frojd je period psiho-seksualnog razvoja koji počinje pubertetom nazvao genitalnim stadijom. Tokom ove faze, seksualni razvoj dostiže zrelost za odrasle, što rezultira zdravom sposobnošću da voli i radi ako je pojedinac uspešno napredovao kroz prethodne faze. Budući da su pionire u ranom razvoju zanimalo samo detinjstvo, Frojd je objasnio da genitalna faza obuhvata čitavo odraslo doba, i nije opisao nikakvu posebnu razliku između godina adolescencije i odraslog doba.

Erikson je, s druge strane, primetio da je glavni sukob s kojim se adolescenti suočavaju u ovoj fazi sukob identiteta i konfuzije identiteta. Stoga je psiho-socijalni zadatak adolescenata razvoj individualnosti. Da bi formirali identitet, adolescenti treba da definišu ličnu ulogu u društvu i integrišu različite dimenzije svoje ličnosti u osetljivu celinu. Moraju se boriti s pitanjima kao što su izbor karijere, fakulteta, verskog sistema i političke stranke.

Hormonske promene puberteta utiču na emocije adolescenata. Uz emocionalne i seksualne fluktuacije dolazi i potreba adolescenata da preispitaju autoritet i društvene vrednosti, kao i da testiraju granice unutar postojećih veza. To je lako evidentno unutar porodičnog sistema, gde potreba adolescenata za nezavisnošću od roditelja i braće i sestara može uzrokovati velike sukobe i napetost u kući.

Društvene navike i očekivanja tokom adolescencije sada suzbijaju radoznalost tako karakterističnu za malu decu, iako je pritisak vršnjaka da se isprobaju nove stvari i ponašaju na određeni način takođe vrlo jak. Ovoj privlačnosti dodaju se sve veća želja adolescenata za ličnom odgovornošću i neovisnošću od roditelja, zajedno sa sve većim i neodoljivim interesovanjem za seksualnost.

Seksualnost

Adolescenti se bore da pronađu odgovarajuće seksualne puteve da artikulišu svoje želje. Upuštaju se u iste seksualne aktivnosti kao i odrasli, a obično u nedostatku posvećene i dugotrajne veze. Seksualno aktivni tinejdžeri mogu misliti da su zaljubljeni i da se zabavljaju s osobom isključivo tokom dugog vremenskog perioda, ali im nedostaje nivo zrelosti

potreban za održavanje intimnih i ljubavnih odnosa.

Adolescenti pronalaze različite načine da se seksualno izraze. Većina mladih ublažava seksualnu napetost masturbacijom, što je u ovoj dobi erotski motivisano ponašanje. Drugi seksualni izraz za tinejdžere je međusobno milovanje, ili seksualne aktivnosti koje nisu seksualni odnos. Treća seksualna opcija za tinejdžere je snošaj. Seksualna mehanika je ista bez obzira da li su učesnici adolescenti ili odrasli. Međutim, iako strast prema seksu može biti prisutna, predanost i intimnost zrele veze obično nedostaju u adolescentskom iskustvu. Oni takođe rizikuju da ne preduzimaju stalno mere predostrožnosti protiv polno prenosivih bolesti, HIV-a i AIDS-a, čak ni dan danas

Homoseksualni adolescenti možda nerado otkrivaju svoje percipirane preferencije, zbog negativnih stavova društva i njihovih vršnjaka prema homoseksualnosti. Ovi tinejdžeri mogu izbegavati homoseksualna iskustva ili, ako ih imaju, mogu brinuti o njihovoj važnosti. Homoseksualni adolescenti takođe mogu izbeći otkrivanje zbog straha da će ih heteroseksualni adolescenti viktimizirati. Homofobija uključuje negativne primedbe, društvenu izolaciju i pretnje; može uključivati i homoseksualne napade ili nasilne napade na homoseksualce.

Identitet i seksualna orijentacija

Deo otkrivanja nečijeg punog identiteta je jačanje nečije seksualne orijentacije, odnosno seksualne, emocionalne, romantične i ljubavne privlačnosti prema pripadnicima istog pola, suprotnog spola ili oboje. Osoba koju privlače pripadnici suprotnog pola je heteroseksualna. Mnogi koriste izraz gej za označavanje muškog homoseksualca, a lezbejka za ženskog homoseksualca. Osoba koju privlače pripadnici oba pola je biseksualna.

Tokom 1940-ih i 1950-ih, Alfred Kinsej i njegovi saradnici otkrili su da seksualna orijentacija postoji u kontinuitetu. Pre Kinsejevog istraživanja o seksualnim navikama stanovnika SAD-a, stručnjaci su uopšteno verovali da je većina pojedinaca heteroseksualna ili homoseksualna. Kinsej je špekulisao da kategorije seksualne orijentacije nisu toliko različite. U njegovim anketama, mnogi Amerikanci su izjavili da imaju barem jednu minimalnu privlačnost prema pripadnicima istog pola, iako većina nikada nije delovala na tu privlačnost. Ukratko, Kinsej i kolege skrenuli su pažnju medicinskoj nauci na ideju da su heteroseksualnost, homoseksualnost i biseksualnost odvojene, ali povezane seksualne orijentacije.

Naučnici i dalje izbegavaju etiologiju heteroseksualnosti, homoseksualnosti i biseksualnosti. Današnje teorije seksualne orijentacije podeljene su na biološke, psihološke, socijalne i interaktivne kategorije.

Biološke teorije

Pokušaji da se identifikuju specifični fiziološki uzroci homoseksualnosti bili su neuerljivi. Tradicionalne fiziološke teorije uključuju premalo testosterona kod muškaraca, previše testosterona kod žena, hormonsku neravnotežu prije rođenja, prenatalne biološke greške zbog majčinog stresa, promene u moždanim strukturama i genetske promene i uticaje.

Psihološke i društvene teorije

Čini se da je rano detinjstvo kritični period u kojem se formira seksualna orijentacija, što sugeriše da učenje igra ulogu u izazivanju homoseksualnosti. Frojdovci veruju da se homoseksualnost razvija kao odgovor na problematične porodične odnose, preterano voljenu i dominantnu majku i pasivnog oca i/ili gubitak jednog ili oba roditelja. Međutim, ove teorije ne mogu objasniti zašto se homoseksualnost javlja kod osoba koje ne potiču iz ovakvih porodica.

Nedavno su istraživači predložili da faktori društvenog učenja takođe mogu biti odgovorni za homoseksualnost. Seksualna sklonost se može razviti kada se dete upusti u rano inter-polno ponašanje (stereotipno ponašanje suprotnog spola) ili kada se seksualna želja tinejdžera manifestuje tokom perioda uglavnom istopolnih prijateljstava.

Teorije interakcije

Zagovornici interaktivne teorije homoseksualnosti tvrde da se seksualna orijentacija razvija iz složene interakcije bioloških, psiholoških i društvenih faktora. Istraživači objašnjavaju da prenatalni hormoni prvo deluju na mozak embrija i fetusa, što stvara fiziološku predispoziciju za određenu seksualnu orijentaciju. Tokom ranog detinjstva, faktori društvenog učenja utiču na dete, ublažavajući ili obuzdavajući predispoziciju.

Problemi sa zdravljem

Zdravstveni problemi adolescenata su često povezani s niskim socio-ekonomskim statusom, lošom ishranom, nedovoljnom zdravstvenom negom, rizičnim aktivnostima, problemima ličnosti i sedelačkim načinom života. Međutim, ove godine su obično zdrave, iako se mogu pojaviti veliki zdravstveni problemi. Tri moguća velika zdravstvena problema uključuju poremećaje u ishrani, depresiju i zloupotrebu supstanci.

Poremećaji ishrane

Poremećaji u ishrani uključuju preokupaciju hranom. Najčešći od njih među tinejdžerima je gojaznost, koja se definiše kao merenje nabora kože na 85 procenata nečije dužine. Gojaznost sa sobom nosi potencijal za društvenu stigmju, psihičke probleme i hronične zdravstvene probleme. Otprilike 15 do 20 posto tinejdžera je gojazno.

Preokupacija da ne postanete gojazni može dovesti do anoreksije nervoze ili samogladovanja. Tipični anoreksičar je uzorni tinejdžer koji je opsednut hranom - kupovinom, kuvanjem i pripremanjem - ali jede vrlo malo. Verovatno je perfekcionista i ima iskrivljenu samopercepciju svog tela, smatrajući da je preobimno. Anoreksičar je uopšteno 20 posto manje od idealne težine. Oko 1 posto tinejdžerki je anoreksično, a 2 do 8 posto njih na kraju umre od gladi.

S anoreksijom je povezana bulimija nervoza, poremećaj koji prati obrazac prejedanja. Nakon što pojedu veliku količinu hrane, bulimičari povraćaju, uzimaju laksative ili intenzivno vežbaju kako bi sagoreli kalorije koje su nedavno konzumirali. Bulimičari su, kao i anoreksičari, opsednuti hranom, težinom i oblikom tela. Za razliku od anoreksičara, oni održavaju relativno normalnu telesnu težinu. I anoreksija i bulimija su mnogo češće kod žena nego kod muškaraca. Oni takođe nadilaze sve nivoe društva.

Depresija

Depresija je poremećaj raspoloženja koji karakteriše osećaj niskog samopoštovanja i bezvrednosti, gubitak interesa za životne aktivnosti i promene u obrascima ishrane i spavanja. Adolescentna depresija je često posledica hormonalnih promena, životnih izazova i/ili zabrinutosti za izgled. Više tinejdžerki nego tinejdžera pati od depresije.

Prava i tragična posledica depresije je samoubistvo. Faktori rizika uključuju osećaj beznađa, preokupaciju samoubistvom, prethodni pokušaj samoubistva, postojanje specifičnog plana za samoubistvo, pristup vatrenom oružju ili tabletama za spavanje i stresni životni događaji. Kao i kod odraslih, više tinejdžerki ima tendenciju da izvrši samoubistvo, ali više tine-

jdžera zapravo umire od vlastitih napora. Žene koriste manje nasilne metode (kao što je uzimanje tableta) od muškaraca, koji imaju tendenciju da koriste ekstremnije i nepovratne metode (kao što je pucanje u sebe).

Zloupotreba supstanci

Neki tinejdžeri zloupotrebljavaju supstance kako bi pobjegli od boli odrastanja, da bi se nosili sa svakodnevnim stresom ili da bi se sprijateljili s vršnjacima koji su deo određene gomile. Kao atraktivni simboli odraslog doba, alkohol i duvan/nikotin su droge izbora koje su lako dostupne adolescentima. Alkohol je depresant koji deluje na smanjenje inhibicije promicanjem ugodnog stanja opuštanja. Nikotin je stimulans koji bi trebao stvoriti ugodno budno stanje. Marihuana je supstanca koja izaziva blago izmenjeno stanje svesti.

Korišćenje droga među adolescentima danas je manje uobičajeno nego 1960-ih i 1970-ih, iako mnogi mladi ljudi još uvek puše i koriste nedozvoljene droge.

Maloletničke delinkvencije

Pritisak vršnjaka tokom adolescencije je jak, ponekad toliko da se adolescenti upuštaju u antisocijalne akcije. Maloletnička delinkvencija je kršenje zakona od strane maloletnika. Dve kategorije delinkvencije su:

- Maloletnici koji počine krivična dela kažnjiva po zakonu (kao što je pljačka).
- Maloletnici koji počine krivična dela koja se inače ne smatraju krivičnim za odrasle. Za skoro polovinu svih počinjenih zločina, posebno protiv imovine, odgovorni su adolescenti, posebno muškarci.

Mogućnost da tinejdžer postane maloletni delinkvent više je određena nedostatkom roditeljskog nadzora i discipline nego socio-ekonomskim statusom. Pobuna adolescenata može biti pojačana napetostima između adolescenata 'želje za trenutnim užitkom i insistiranja njihovih roditelja na odloženom užitku. Roditelji koji nisu voljni ili nedostupni za socijalizaciju mlađe dece mogu ih kasnije u adolescenciji postaviti u nevolje. Srećom, većina maloletnih delinkvenata na kraju odrasta u građane koji poštuju zakon i doprinose.

Literatura

Abuhatum, S., & Howe, N. (2013). Moć u sukobu braće i sestara tokom ranog i srednjeg detinjstva. *Društveni razvoj*, 22, 738-754.

Allen, KE i Marotz, L. (2001). *Ponašanje i razvoj dece pre rođenja do osme godine*. Clifton Park, NY: Thomson Delmar Learning.

Bandura, A. (1997). *Samoeфикаsnost: vršenje kontrole*. New York: Freeman.

Barshay, J. (2015). Izveštaj: Oskudni naučni dokazi o efikasnosti programa Head Start. US News and World Report. Preuzeto sa <http://www.usnews.com/news/articles/2015/08/03/report-scant-scientific-evidence-for-head-start-programi-efikasnost>

Baumrind, D. (1971). Aktuelni obrasci roditeljskog autoriteta. *Monografija razvojne psihologije*, 4 (1), 2. deo.

Baumrind, D. (2013). Revidirano autoritativno roditeljstvo: Istorija i trenutni status. U RE Larzelere, A. Sheffield i AW Harrist (Eds.). *Autoritativno roditeljstvo: Sintetiziranje brige i discipline za optimalan razvoj deteta* (str. 11-34). Washington, DC: Američko psihološko udruženje.

Berger, SE i Adolph, KE (2003). Bebe koriste rukohvate kao alate u lokomotornom zadatku. *Razvojna psihologija*, 39: 594-605.

Berk, LE (2013). *Razvoj deteta* (9. izdanje). Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Blakemore, C. (2003). Kretanje je neophodno za učenje. *Časopis za fizičku kulturu, rekreaciju i ples*, 74 (9): 22-25, 41.

Bosco, FM, Friedman, O., & Leslie, AM (2006). Prepoznavanje lažnih i stvarnih radnji u igri od strane 1- i 2-godišnjaka: Rani uspeh i zašto ne uspevaju. *Kognitivni razvoj*, 21: 1-10.

Bourgeois, KS, Akhawar, AW, Neal, SA, & Lockman, JJ (2005). Dečje ručno istraživanje predmeta, površina i njihovih međusobnih odnosa. *Infancy*, 8: 233-252.

Centri za kontrolu i prevenciju bolesti (2010). Povezanost između fizičke aktivnosti u školi, uključujući fizičko vaspitanje i akademski učinak. Preuzeto sa https://www.cdc.gov/healthyyouth/health_and_academics/pdf/pa-pe_paper.pdf

Claxton, LJ, Keen, R., & McCarty, ME (2003). Dokazi o motoričkom planiranju u ponašanju dojenčadi. *Psychological Science*, 14: 354-356.

Clearfield, MW, Osborne, CN, & Mullen, M. (2008). Učenje gledanjem: društveno izgleda ponašanje dojenčadi na prijelazu od puzanja do hodanja. *Journal of Experimental Child Psychology*, 100: 297-307.

Comfort, RL (2005). Učenje igranja: Deprivacija igre među malom decom u hraniteljstvu. *Nula do tri*, 25: 50-53.

Felitti, VJ, Anda, RF, Nordenberg, D., Williamson, DF, Spitz, A., Edwards, V., Koss, MP, & Marks, JS (1998). Odnos zlostavljanja u detinjstvu i disfunkcije u domaćinstvu s mnogim od vodećih uzroka smrti kod odraslih: studija o nepovoljnim iskustvima iz detinjstva (ACE). *American Journal of Preventive Medicine*, 14 (4), 245-258. doi: 10.1016/S0749-3797(98)00017-8

Middlebrooks, JS, & Audage, NC (2008). Uticaj stresa u detinjstvu na zdravlje tokom celog životnog veka. (Sjedinjene Američke Države, Centar za kontrolu bolesti, Nacionalni centar za prevenciju i kontrolu povreda). Atlanta, GA.

Schickedanz, JA, Hansen, K., & Forsyth, PD (2000). *Razumevanje dece*. Mountain View, Kalifornija: Mayfield Publishing Company.

Trawick-Smith, JW (2014). *Rani razvoj dece: multikulturalna perspektiva*, (6. izdanje). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education Inc.

Ward, M., Lee, S., & Lipper, E. (2000). Neuspeh u napredovanju povezan je sa neorganizovanom privrženosti bebe i majke i nerazrešenom privrženosti majke. *Infant Mental Health Journal*, 21 (6): 428-442.

Waters, E., Weinfield, N., & Hamilton, C. (2000). Stabilnost vezanosti od detinjstva do adolescencije do kraja ranog odraslog doba: Opšta diskusija. *Dečji razvoj*, 71 (3): 703-706.

Zeanah, C. (Ed.). (2000). *Priručnik o mentalnom zdravlju novorođenčadi* (2. izdanje). New York: The Guilford Press

OBUKA IZ RAZVOJNE PSIHLOGIJE

Mesto/lokacija:

Datum:

NACRT DNEVNOG REDOVA RADIONICE

Dan 1

Vreme	DOGAĐAJI
9:00-9:30	Otvaranje sesije <ul style="list-style-type: none">• Registracija dela primaocima• Opšti kontekst programa obuke• Svrha programa obuke• Glavne teme obuhvaćene programom obuke• Prezentacija učesnika i njihovih očekivanja
9:30-10:15	Teorijske perspektive ljudskog razvoja <ul style="list-style-type: none">• Frojdova teorija o psiho-seksualnom razvoju• Eriksonova teorija o psiho-socijalnom razvoju• Pijažeova teorija o kognitivnom razvoju• Bihevioralne teorije o razvoju• Boulbijeva teorija vezanosti• Bandurina teorija o socijalnom učenju• Socio-kulturna teorija Vigotskog
10:15-10:30	Pauza za kafu
10:30-12:00	Fizički i kognitivni razvoj u detinjstvu <ul style="list-style-type: none">• Fizički i motorički razvoj• Refleksi i motoričke sposobnosti• Kulturni uticaji• Uloga mozga u fizičkom razvoju• Kognitivni razvoj• Osećaj i percepcija• Učenje• Memorija• Jezik• Psiho-socijalni razvoj u detinjstvu• Zdravlje deteta• Odnos bebe sa roditeljima/starateljima• Prilog• Emocije• Razvijanje koncepta sebe
12:00-13:00	Ručak

13:00-14:30	<p>Telesni, motorički i kognitivni razvoj u predškolskom uzrastu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fizičke promene • Razvoj mozga • Motoričke veštine • Zdravlje <p>Psiho-socijalni razvoj u predškolskom uzrastu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Porodični odnosi • Braća i sestre • Porodične prilike i društveni sloj • Prijatelji i pratioci igre • Samopoimanje i samopoštovanje • Zloupotrebe • Stres kod male dece
14:30-15:00	<p>Grupne aktivnosti i diskusija (prikaz slučaja vezano za teme o kojima se raspravlja)</p>

Dan 2

Vreme	DOGAĐAJI
9:00-9:30	<p>Otvaranje sesije</p> <ul style="list-style-type: none"> • Registracija učesnika • Sažetak ključnih pitanja iz dana 1 • Definisane grupnih zadataka
9:30-10:15	<p>Fizički i kognitivni razvoj u srednjem detinjstvu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fizički razvoj • Razvoj mozga i nervnog sistema • Kognitivni razvoj • Memorija • Inteligencija iz detinjstva • Psiho-socijalni razvoj u srednjem detinjstvu • Porodični odnosi • Prijateljstvo • Pritisak vršnjaka • Seksualnost • Stresori • Zloupotrebe • Samopoimanje • Socijalna spoznaja
10:15-10:30	Pauza e kafes

10:30-12:00	<p>Fizički i kognitivni razvoj u adolescenciji</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fizički razvoj • Kognitivni razvoj • Moralni razvoj i prosuđivanje <p>Psiho-socijalni razvoj u adolescenciji</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pretraga identiteta • Seksualnost • Identitet i seksualna orijentacija • Problemi sa zdravljem • DEPRESIJA • Zloupotreba supstanci • Maloletničke delinkvencije
12:00-13:00	Ručak
13:00-14:00	<p>Grupne aktivnosti i diskusija (prikaz slučaja vezano za teme o kojima se raspravlja)</p>
14:00-15:00	Administracija mernih instrumenata za procenu obuke i trenera učesnika

EVALUACIJA OBUKE

Napomena: Ova ocena je anonimna. Služiće da se izvrše potrebna prilagođavanja i da se dodatno unapredi program obuke. Odvojite vreme da nam date svoje vredne povratne informacije.

Molimo označite kvadratić (✓) za delove koji odražavaju vaše stavove o određenim aspektima obuke.

1. Logistički aspekti	Ne	Ponekad	Većinu vremena	Da, potpuno
1.1 O terminu održavanja radionice sam na vreme obavešten/a				
1.2 Mesto sastanka je bilo udobno i pogodno za trening aktivnosti				
1.3 Na vreme sam prihvatio/la dnevni red radionice				
2. Treneri, efikasnost i efektivnost	Ne	Ponekad	Većinu vremena	Da, potpuno
2.1 Predavači su predstavili svrhu i očekivane rezultate modula obuke				
2.2 Predavači su bili kompetentni u odgovarajućim oblastima				
2.3. Treneri su doprineli aktivnom učešću polaznika				
2.4. Prezentacije su bile razrađene i jasne				
2.5. Predavači su dali dovoljno i primerenih primera za ilustraciju sadržaja				
2.6. Treneri su primenili interaktivne metode obuke				
2.7. Posebna pažnja posvećena je radu u parovima, grupama ili individualno				
2.8. Predavači su dali adekvatne odgovore na pitanja učesnika				
2.9. Treneri su dali svoje adekvatne komentare na prezentacije grupnog rada/ individualnog rada / ili rada u parovima				
3. Opšti utisci	Ne	Ponekad	Većinu vremena	Da, potpuno
3.1. Zadovoljan/na sam ukupnim kvalitetom obuke.				
3.2. Obuka je dala očekivane rezultate				
3.3. Materijale koji su podeljeni korišću za svoj dalji rad				
3.4. Obuka je imala pravi balans teorijskih i praktičnih aspekata				

4. Odgovorite na sledeća pitanja:

4.1. Koje teme su vas najviše zanimale?

4.2. Koje su vam teme bile manje važne?

4.3. Koje promene biste preporučili u ovom programu obuke?

4.4. Imate li još nekih komentara?

Funded by
the European Union

Instituti i Psikologjisë